

het ondraaglijk besef

n i e u w s b r i e f   v a n   h e t   f o n d s   s u z a n   d a n i e l

n u m m e r   z e s t i e n   -   d e c e m b e r   2 0 1 0

colofon

'het ondraaglijk besef' is de jaarlijkse nieuwsbrief van het
'het ondraaglijk besef' est la lettre d'information annuelle du

FONDS **suzan daniel**

homo/lesbisch archief en documentatiecentrum
archives et centre de documentation homo/lesbien

postbus / *boite postale* 569 B-9000 Gent 1 / *Gand* 1
suzan.daniel@skynet.be / <http://www.fondssuzandaniel.be>
+32(0)9-223.58.79

Omslagillustratie: gestileerd kunstwerk, van/voor het COC – afdeling Vlaanderen (circa begin jaren '60).

Druk: Sint-Joris, Oostakker.
Vormgeving: Hilde De Bock.

Verantwoordelijke uitgever: Omar Van Hoeylandt, Kroonprinsstraat 29, 9031 Drogenen.

Marc Van Overmeiren las de Franse teksten na.

Enkel de auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdrage.

Fonds Suzan Daniel vzw verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend om u te informeren omtrent haar werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te informeren, volstaat het ons dit te melden. Adressen worden onder geen beding doorgegeven. De Wet verwerking persoonsgegevens kent u een recht van mededeling en verbetering toe. Daartoe volstaat het contact op te nemen met het Fonds.

Het Fonds Suzan Daniel werkt samen met Amsab vzw (Instituut voor Sociale Geschiedenis), KADOC (Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum), AVG (Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis vzw) en heeft de steun van het Liberaal Archief vzw en het ADVN (Archief en Documentatiecentrum van het Vlaams-Nationalisme vzw).

lidgeld / *cotisation* 12,50 EUR
steunend lid vanaf / *membre de soutien à partir de* 50,00 EUR
rekeningnummer / *numéro de compte* 068-2150156-81
IBAN: BE36 0682 1501 5681 - BIC: GKCCBEBB
leden ontvangen gratis de nieuwsbrief
les membres reçoivent gratuitement la lettre d'information

f o n d s   s u z a n   d a n i e l

Vanuit de vaststelling dat er al veel verloren is gegaan en bekommerd om wat dreigt te verdwijnen, kwamen eind 1995 drie mannen en drie vrouwen samen.

Na een grondige voorbereiding werd op 8 mei 1996 de vzw Fonds Suzan Daniel, homo/lesbisch archief en documentatiecentrum, opgericht. Deze pluralistische vereniging wil alle informatiedragers uit het homo/lesbisch verleden en heden verzamelen, ordenen, inventariseren en ter beschikking stellen van geïnteresseerden.

Daarnaast plant het Fonds ook allerlei activiteiten rond dit materiaal: inrichten van tentoonstellingen, studie- en vormingscycli, publiceren van studies, documenten, enz.

Om dit alles professioneel te verwezenlijken wordt in de praktijk samengewerkt met erkende archiefinstellingen. Ook zij achten dit thema belangrijk en willen zich inzetten om er een extra aandachtspunt van te maken.

Ayant constaté que beaucoup de documents se sont perdus déjà et soucieux de ce qui risque de disparaître, trois hommes et trois femmes se réunirent fin 1995. Le 8 mai 1996 l'asbl Fonds Suzan Daniel, archives et centre de documentation homo/lesbien, fut fondé après de profonds travaux préparatoires.

Cette association pluraliste se propose de rassembler, de ranger, d'inventorier tous les documents et sources d'information du passé homo/lesbien et de les mettre à la disposition du public intéressé. Le Fonds prévoit aussi l'organisation d'activités diverses autour de ces matériaux: des expositions, des cycles d'études et de formation, la publication des études, des documents, etc. La coopération dans la pratique avec des Archives reconnues doit garantir une réalisation professionnelle de tous ces projets.

het fonds in 2010

Het voorbije jaar was het Fonds Suzan Daniel in de nasleep van het verschijnen van de publicatie 'Oud is Out – Ervaringen van lesbische en biseksuele vrouwen, geboren voor 1945' betrokken bij diverse activiteiten. Ann David en Mips Meytjens, die midden jaren '90 pionierswerk verrichten door het geduldig interviewen van een twintigtal oudere vrouwen, waren dit voorjaar al dan niet in het gezelschap van enkele van die getuigen te gast in verschillende steden om het boek voor te stellen: bij het L-Salon in Gent, bij Atthis in Antwerpen (in het kader van het Janus II-project van Het Roze Huis) en bij Het Holebihuis in Leuven. In de herfst trok Ann bovendien ook nog naar Brussel, bij OVERruit, 'het regenboognetwerk bij de Vlaamse overheid'. Telkens wist het heel aandachtige en talrijk opgekomen publiek de boekvoorstelling te smaken. Dankzij mede-uitgever 't Verschil was 'Oud is Out' recent trouwens eveneens te zien op de Boekenbeurs in Antwerpen. In het kader van de 'Madammendag' was er zelfs een activiteit aan gewijd, waarbij Luc Alloo Ann interviewde, samen met de auteurs van een nieuwe roman over de ups en downs van een lesbische relatie. Dit gesprek werd door zo'n zestigtal aanwezigen bijgewoond.

Zelf organiseerde het Fonds op zaterdag 27 maart opnieuw een opendeurdag. In de leeszaal van één van onze partnerinstellingen presenteerden we een heel divers staal van onze collectie, bestaande uit archiefstukken, monografieën, periodieken, affiches, 'los materiaal' (flyers, folders, enz.) en voorwerpen. Aan de hand daarvan werd de werking van het Fonds zo concreet mogelijk voorgesteld: prospectie, inventarisatie, catalografie... Deze opendeurdag zorgde onrechtstreeks trouwens voor de doorbraak in het dossier van de oude lichtbak van het vroegere GOC Antwerpen in de Dambruggestraat. Meer informatie hierover, en inzake de recente aanwinsten en verwerkingsresultaten, vindt u elders in dit nummer.

Daarnaast was materiaal uit onze collectie te zien op de tentoonstelling 'Pas ce soir Chéri(e)? Pratiques et représentations des sexualités (19e-20e siècles)' van de ULB te Brussel en in het kader van tentoonstellingen van Casa Rosa over de roze huizen naar aanleiding van de tiende verjaardag van dit 'huis en thuis voor de Oost-Vlaamse holebi en transgenderpersoon' en van Curieus Deurne over 'vervolg en rechten van holebi's in een historisch perspectief'. Ook op het Regenboogsalon in Kortrijk toonden we een stukje van onze collectie, terwijl het Fonds als vanouds een stand had op de jaarlijkse L-day. Bovendien werd de werking van het Fonds toegelicht op een studiedag over zorg voor archieven van de sociale sector.

Het ter beschikking stellen van informatie voor en de begeleiding van studenten en vorsers had het voorbije jaar betrekking op onder meer de evolutie van het eisenplatform van de holebibeweging, de geschiedenis van het lesbisch uitgaansleven in Antwerpen, de opkomst van de term 'holebi', de vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog, het culture physique-tijdschrift 'Muscles', de geschiedenis van het Kunstencentrum Vooruit in Gent, en wijlen auteur Pascal de Duve. Voor de televisieuitzending 'de Generatieshow' (één) werd eveneens een beroep gedaan op het Fonds.

Ook de administratie, de redactie van deze nieuwsbrief, het aanknopen en onderhouden van contacten met het oog op de uitbreiding van onze collectie, enzovoort eisten vanzelfsprekend onze aandacht op. Om te besluiten vermelden we echter graag dat Chris en Peter, twee van onze steunende leden, de medewerk(st)ers van het Fonds begin dit jaar hebben getrakteerd op een etentje. Via deze weg bedanken we hen nogmaals van harte voor deze attentie.

BH

Impressies van op de opendeurdag getoonde stukken uit de collectie. (foto's SVC)

walter van boxelaer (1922-2010)

Op vrijdag 23 juli jl. overleed op 88-jarige leeftijd Walter Van Boxelaer, begin jaren zestig oprichter van de eerste homogroep in Vlaanderen. Dit COC Vlaanderen bleef uiteindelijk bestaan tot midden 1990, maar ook nadien volgde Walter de ontwikkelingen inzake de homo- en lesbische emancipatie van nabij, onder meer als trouw lid van het Fonds Suzan Daniel. Hij had trouwens afspraken gemaakt zodat het Fonds meteen van zijn overlijden op de hoogte werd gebracht. Op die manier zijn intussen meer dan twee overvolle auto's archief- en documentatiemateriaal opgehaald, met daarin heel wat nieuwe informatie over bijvoorbeeld het prille begin van de holebibeweging van ons land, evenals over Walters leven in koloniaal Congo. In afwachting van de voltooiing van de inventarisatie van dit archiefbestand kan u hier al in grote lijnen zijn boeiende levensverhaal lezen.⁽¹⁾

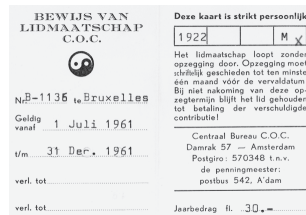
Portret van Walter, circa begin jaren '40.

tegen de kolonisatiemethodes

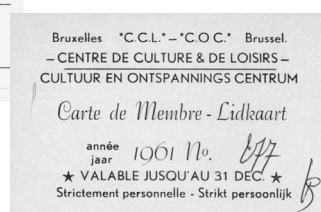
Walter werd geboren op 11 maart 1922 in Schellebelle, intussen een deelgemeente van Melle bij Gent, waar vader Frans schooldirecteur was. Na hem kwamen nog drie broers en een zus het gezin Van Boxelaer vervolledigen. Dat gezin kreeg echter al in 1932 een zware klap te verwerken toen moeder Marguerite overleed.

Na de middelbare studies in de colleges van Wetteren en Dendermonde trok Walter naar het Klein Seminarie van Sint-Niklaas. Als "geweldig overtuigd katholiek" wilde hij immers pastoor of missionaris worden. "Daar heb ik veel geleerd. En ik was er graag, had er enkele goede kameraden. Maar ik ben er slechts één jaar gebleven omdat ik toen al wist dat ik homo was. (Alhoewel er nog waren waarvan ik het vermoedde – je kan dat voelen, hé – die wel zijn gebleven.) Bovendien discuteer ik graag. En ik merkte dat te veel discussiëren toen eigenlijk niet mocht. Dat viel mij wel tegen: 'Jamaar, als je hier niet mag zeggen wat je denkt...'"

Het bezoek van een professor van de toenmalige Koloniale Hogeschool aan het ouderlijke huis stuurde Walter vervolgens die richting uit. Na vier jaar studies en het volbrengen van de legerdienst trok hij midden juli 1946 naar de Belgische kolonie om er adjunct-gewestbeheerder te worden in het noordelijk gebied van de Bayaka (district Kwanga), later in de Manianga-regio (district Bas-Congo). Het werd een ontgoochelende confrontatie met de koloniale praktijk. "Ik was stom, onnozel, naïef. Ik geloofde dat wij daar gingen, zoals ze ons aan de Hogeschool hadden geleerd, om de zwarten te gaan beschaven. Maar het werk bleek uit heel

Lidkaarten van het COC Nederland en het CCL-COC (1961).

wat anders te bestaan. Je moest die zwarten boetes opleggen, terwijl ze eigenlijk al niets verdienden. Je moest ze stokslagen doen geven, en wat weet ik allemaal. Dat wilde ik niet. Dat kon ik niet. En dat heb ik ook gezegd. Daarnaast heb ik ook schriftelijk de kolonisatiemethoden bekritiseerd."

In een nota verwoordde hij het in de jaren veertig als volgt: "*Mettez de côté tout ce qu'on vous a appris à l'Université et placez-vous dans la réalité. Tels furent les conseils des anciens. On nous avait donc trompé en Belgique? On n'était que des envahisseurs et occupants comme on me disait? Les belles paroles de civilisation et de relèvement moral et matériel des indigènes, c'étaient des blagues? (...) Le travail d'un territorial, d'un civilisateur et éducateur, c'était donc ça? Punir et ennuyer les indigènes le plus que possible, les faire travailler pour rien à chaque sorte de corvée, donner de fouet et des amendes à tort et à travers, en un mot être un tyran (...). Pour ça il fallait plusieurs années d'Université?*"

Deze kritiek en de veelvuldige problemen met zijn hiërarchische oversten werden Walter vanzelfsprekend niet in dank afgenomen door de koloniale overheid. Na nauwelijks anderhalf jaar volgde zijn ontslag. Uiteindelijk zou de Raad van State nog wel een arrest in zijn voordeel vellen, maar de administratie vond makkelijk een uitweg om dit te omzeilen. Vele jaren lang zou Walter blijven vechten om eerherstel. Tevergeefs, want zoals in een brief uit 1957 staat: "*Au Ministère on m'a dit un jour 'vous avez voulu jouer le Multatuli, vous n'avez maintenant ce que vous méritez'.*"

een gefnuikte carrière
Zowel bij de overheid als in de privésector was Walter eigenlijk persona non grata: "*Parce que je n'ai pas une âme d'esclave, parce que pour moi la liberté intellectuelle est le plus cher au monde, je suis indésirable, j'ai du mauvais caractère, etc.*" Of in het Nederlands: "Is het zoo een misdaad dat ik niet wit kan zeggen als het zwart is?"

Na een periode van werkloosheid en na telkens kortstondig voor twee kolonisten te hebben gewerkt, kon hij dankzij de voorspraak van de voorzitter van het Beroepshof, die Walter nog verdedigde, toch aan de slag bij een firma. "De directeur van dat bedrijf had een zwarte doodgeschopt, en dat moest in de doofpot worden gestopt. Om de voorzitter van het Hof een plezier te doen, hebben ze mij dan in dienst genomen, als baas van 1300 zwarte arbeiders. Maar eenmaal die voorzitter met pensioen ging,

moest ook ik vertrekken.”

Daarnaast beheerde hij gedurende enkele maanden in Leopoldstad (Kinshasa) het ‘*restaurant municipal populaire pour travailleurs indigènes*’ – “*un établissement conçu à la façon européenne*” – dat dagelijks gemiddeld 170 klanten over de vloer kreeg, en koesterde hij tevergeefs plannen voor een *Grand Hotel Restaurant Municipal* voor twee- à drie-duizend Congolezen. Vervolgens was hij in 1950, opnieuw slechts voor enkele maanden, initiatiefnemer van het *Restaurant Vert* voor zogenaamde *évolués*, waar trouwens de eerste vergaderingen plaatsvonden van de *Groupement Culturel Belgo-Congolais*. En verder gaf Walter in zijn vrije tijd avondlessen aan Congolezen, hielp hij bij het bouwen van woningen voor hen, was hij secretaris van de *Centre d'études sociales africaines*...

Telkens nam hij het op voor de Congolese bevolking, op een moment dat dit absoluut niet gebruikelijk was. “Toen mocht je geen hand geven aan een zwarte. Zelfs niet aan een zwarte die meer studies had gedaan dan veel blanken die er rondliepen.” Walter was onder meer bevriend met Joseph Birolu, een prins uit Burundi die aan de universiteiten van Leuven en Oxford heeft gestudeerd. “We konden niet naar de cinema gaan want daar mocht hij niet binnen. Om dezelfde reden konden we evenmin op restaurant. Op zekere dag nam ik hem mee naar een selecte club van de jezuïeten, in de veronderstelling dat ze ons daar wel niet zouden weggagen. Toen hebben ze in het gastenboek geschreven: ‘*Ce soir, le club a été souillé*’. Later heeft de directie die twee bladzijden toegeplakt, zodat je het niet meer kan lezen.”

Eind 1951 kwam Walter ontgoocheld terug naar het moederland. Maar ook hier stond de administratie alles behalve te trappelen om hem weer in dienst te nemen. In afwachting daarvan volgde hij dan maar extra studies aan het Universitair Instituut voor Overzeese Gebieden, de opvolger van de Koloniale Hogeschool, om het licentiaatsdiploma te bekomen. Pas in 1955 kon hij echt aan de slag, weliswaar niet op zijn niveau: als deurwachter(!) bij het Fonds voor Inlands Welzijn. In 1961 volgde de overstap naar het Nationaal Instituut voor de Huisvesting (NIH), waar hij door middel van examens geleidelijk aan zou kunnen opklimmen. (Een topman van dat instituut, tevens parlements lid, had trouwens een schoonzoon die de auto met P-nummerplaat gebruikte om de homobars in Antwerpen af te schuimen.)

p o l i t i e k   g e ã n g a g e e r d
Na zijn terugkeer uit Congo ging Walter in Brussel wonen. In de praktijk bleef hij wel nog enkele jaren in Melle gedomicilieerd. Het is daar dat hij in 1958 tot plaatsvervangend gemeenteraadslid werd verkozen op de lijst van de toen nog unitaire Belgische Socialistische Partij (BSP). Afkomstig uit een heel katholiek milieu was dat beslist geen evidente keuze. Begin jaren '50 was hij nog lid geweest van de eveneens nog unitaire Christelijke Volkspartij (CVP) en actief bij de christelijke vakbond, om in 1954 de overstap te maken naar de BSP. Meteen engageerde Walter zich volop voor het travaillistische gedachtegoed, dat een toenadering tussen de socialistische en christelijke arbeiders(beweging) beoogde. Verschillen qua levensbeschouwelijke overtuigingen mochten immers geen beletsel zijn voor de bundeling van de progressieve

Walter (met bril), in zijn restaurant municipal populaire (1948).

krachten. In 1957 deed de travaillistische beweging bijvoorbeeld via een perscommuniqué een oproep tot onder meer “allen die weigeren zich te laten opsluiten in ongenueanceerde overtuigingen en vooroordelen alsof ieder katholiek een verdeler des arbeidersklasse zou zijn en iedere socialist een vijand van godsdienst en kerk”. In het verlengde hiervan woonde Walter omstreeks 1960 meerdere weekends bij van de Katholieke Werkgemeenschap in de Partij van de Arbeid (Nederland). De paarse regering-Van Acker (1954-1958) en de Schoolstrijd die in deze periode nadrukkelijk op het maatschappelijk leven woog, zetten echter net de levensbeschouwelijke verschillen op scherp. Het Schoolpact zorgde in 1958 wel weer voor een pacificatie, maar onvermijdelijk bleven de effecten van de voorgaande polarisatie nog lang doorwegen. Begin jaren '60 bloedde het Travaillistisch Actiecentrum dan ook dood. Walter bleef wel politiek actief: hij figureerde enkele keren op verkiezingslijsten in Brussel, zette zich in voor de lokale partijafdelingen en nevenorganisaties... maar was allerminst een slaafse partijsoldaat. Zo schreef hij doorheen de jaren steunbrieven naar politici van diverse partijen, aan beide kanten van de taalgrens. En omwille van interne kwesties bij het NIH zou hij op een gegeven ogenblik zelfs overstappen van de socialistische naar de liberale vakbond. Daarnaast liet hij via heel wat lezersbrieven die verschenen in meerdere kranten, weten wat hij over een heleboel onderwerpen dacht: de kwestie van de tweetaligheid te Brussel; (tegen) het federalisme; de parlementaire democratie; de economische crisis; de werkloosheid...

e e n   a n d e r   g e v e c h t

“Ik zie nog altijd onze lokale BSP-voorzitter te Melle, met de krant ‘Vooruit’ in zijn handen. ‘Kijk eens Walter’, zei hij, ‘die linkse gazet verdedigt nu ook al de homo’s.’ Ik ben toen eigenlijk laf geweest. Ik had moeten zeggen: ‘Gust, ik ben ook homo.’ Maar ik beken dat ik die moed niet heb gehad. Dat was laf van mij.”

In Walters archief zijn omstreeks 1957 verwijzingen naar trouwplannen te vinden, evenals brieven van enkele juffrouwen die kort voordien hadden gereageerd op zoekertjes die hij had laten plaatsen. Walter noemde zich dan ook “eigenlijk een late roeping, op homofiel gebied”. “Ik heb jaren tegen mijzelf gevochten. Omdat dit voor mij als diepgelovige zondig was. ‘Je mag wel zo zijn, maar je mag zo niet doen.’ Maar dat houd je uiteindelijk niet vol. Je kan dat wel jaren volhouden – en ik ben koppig, dus heb ik dat zowat twintig jaar volgehouden – maar op den duur

Met de jongere broers en zus, omstreeks 1930.

Vrienden zoeken vrienden
 Behoort u tot een minderheid,
 verenig u met ernstige gevoels-
 genoten en sluit aan bij de
 vriendenklub voor vrijgezellen.
 Schrijven naar Postbus 463,
 Antwerpen 1. B661

**WIE IS BEREID TE IJVEREN VOOR DE AANVAAR-
 DING, DE RECHTSGELIJKHEID EN HET GELUK
 VAN DE HOMOFIELE MINDERHEID EN BIJ TE
 DRAGEN TOT DE VORMING VAN EEN NATIO-
 NALE RAAD VOOR DE HOMOFIELE PROBLE-
 MATIEK ?**

Schrijven naar C.O.C., Postbus 463, Antwerpen 1

**NATIONALE
 HOMOFIELENBEWEGING
 C.O.C.**

Homosexuelen met zelfrespect smeken
 niet om medelijden en begrip, maar ver-
 dedigen zich zelf zonder enig minder-
 waardigheidscomplex noch justificatie te-
 genover eender wie. Zolang er bij de
 500.000 Belgische homoseksuelen geen
 sterke en eensgezinde drukingsgroep
 van 200 actieve en 2.000 steunende leden
 kan tot stand komen, hebben we immers
 het lot dat we verdienen.
 Homofielen, neemt zelf uw lot in handen
 en sluit aan bij deze drukingsgroep die
 ons uit een mensonwaardig ghetto en
 een miserabel bestaan zal bevrijden.

C.O.C. P.B. 463 Antwerpen. Club « Ama-
 sicutes - Bemin zoals je zijt » (geen
 bar), elke vrijdagavond vanaf 20.30 u.,
 Oostenstraat 32, Antwerpen.

**OPROEP TOT DE 325.000
 MEERDERJARIGE HOMOFIELEN**
 Blijf geen slachtoffers. Neem zelf
 uw lot in handen. Leef en bemin
 volgens uw eigen natuur. Paria
 of volwaardig medemens, aan u
 de keuze !
 C.O.C.
 (Lid van de
 Coördinatiegroep-Homofilie)
 Postbus 463 - Antwerpen.
 (19212-A)

Zoekertjes van het COC Vlaanderen in 'De Nieuwe Gazet' (1964), 'De Nieuwe' (1969 en 1973) en in een niet-geïdentificeerd blad (1972).

begeeft je zenuwstelsel, en dan moet je pillen pakken. Schuldbewustzijn, en wat weet ik allemaal. Dan heb ik gezegd: 'Jamaar, dat kan toch niet blijven duren. Nu is het gedaan. Ik ga niet meer naar de Kerk, ik ga niet meer te biechten, ik ga leven zoals ik ben.'"

Daarop begon de zoektocht naar een vereniging. Via een vluchtige ontmoeting in een park hoorde hij van het bestaan van het Nederlandse tijdschrift 'Vriendschap' van het Cultuur- en Ontspanningscentrum (COC). Walter schreef vervolgens een briefje naar 'Vriendschap' in Amsterdam, dat echter bij een verzekeringsmaatschappij belandde. Finaal slaagde hij er echter toch in het COC te contacteren, dat hem wees op het in Brussel actieve *Centre de Culture et de Loisirs*. De eerste ontmoeting met dat CCL was echter een grote ontgoocheling, want "een zotte boel", met veel 'verwijfde' homo's die enkel plezier wilden maken en continu aan het kletsen waren. Door de kennismaking met onder anderen Odon Guelton, die met een *cercle d'étude* meer de serieuze richting wilde uitgaan, bleef Walter evenwel komen.

Geleidelijk aan sterkte bij Walter de overtuiging dat er ook in Vlaanderen iets moest komen. Een zoekertje in 'Vriendschap' leverde al een eerste medestander op. En samen met Guelton werden vervolgens de Antwerpse homobars bezocht om extra medewerkers te vinden. Het resulteerde op 15 december 1961 in de oprichting van de kern van een Vlaamse afdeling van het CCL-COC, met als zetel een (door Walter gehuurd) lokaal in de Korte van Ruusbroecstraat, dat na zowat een half jaar werd ingeruild voor een tussenverdieping in een pand in de nabijgelegen Oostenstraat. Tevens werd een postbus gehuurd, al viel het absoluut niet mee om iemand te vinden die bereid was samen met Walter zijn handtekening te plaatsen onder deze officiële documenten...

Uiteindelijk volgde op vrijdag 16 maart 1962 de eerste activiteit van het COC Vlaanderen. Het was het begin van een reeks vrijdagavondbijeenkomsten die meer dan 28 jaar zou blijven duren. Walter, woonachtig in Brussel, zakte daarvoor elk weekend af naar de Scheldestad.

w e r k i n g   n a a r   b i n n e n ...

Aanvankelijk verliep de werking van het COC in grote lijnen parallel met deze van het CCL: zij was toegespitst op het individueel onthaal, en het groepsleven verliep binnenskamers, onopgemerkt voor de buitenwereld. De nadruk lag daarbij vooral op ontspanning. Het bleek echter moeilijk om het doelpubliek te bereiken: het lokaal was minder goed gelegen – in de joodse wijk, niet in de onmiddellijke omgeving van de homobars – en sowieso verkozen de meesten nog in de anonimiteit te blijven. Bovendien was het niet makkelijk om publiciteit te maken: met uitzondering van 'De Nieuwe Gazet' en 'De Antwerpse Post' weigerden de meeste kranten en tijdschriften advertenties van het COC op te nemen. Die eerste zoekertjes waren trouwens in zo'n bedekte en dus voor interpretatie vatbare termen opgesteld dat vooral eenzame heterovrouwen of heterostelletjes reageerden.

Toch sloten in 1963 een aantal personen aan bij het COC Vlaanderen, die een belangrijke rol zouden gaan spelen in de homo- en lesbiennebeweging. In de eerste plaats Paul Rademakers, later secretaris van de groep, die er zonder verwachtingen naartoe was gegaan: "Wat wist je in die tijd? Je ging naar de bars en de cafés in de hoop iemand te ontmoeten, en om

Met vrienden op uitstap naar Luxemburg, in de jaren '60, met CCL-voorzitter Odon Guelton naast Walter (met zonnebril).

je te amuseren. Je mag niet vergeten dat wij toen in twee werelden leefden. Je had de wereld van de heterofiele mens, waarin je je moest bewegen. En op een bepaald moment stapte je over in de wereld van de homofielen, het barcircuit." Ook de latere ondervoorzitter Robert Van Maroey en Marc Erauw kwamen toen de gelederen versterken. Maar pas na twee jaar werd de kaap van

honderd ingeschreven leden – overwegend mannen – gerond.

Tijdens de wekelijkse bijeenkomsten organiseerde men onder meer diavonden, spreekbeurten en feesten. Daarnaast stonden er af en toe ook uitstapjes op het programma. Samen met het CCL werd het (onregelmatig verschijnende) tijdschrift 'Amicitia' uitgegeven, terwijl Paul Rademakers nog voor een maandelijkse nieuwsbrief 'Kontakt' zorgde, deels om de band met de buiten Antwerpen wonende leden te onderhouden.

In het allereerste nummer van 'Amicitia' lanceerde Walter alvast een heel strijdbare "Oproep tot de duizenden verdoken en gemaskerde gevoelsgenoten": "Hoelang nog zal het in een beschaafd land mogelijk zijn dat omtrent 300.000 mensen een leven moeten leiden dat het hunne niet is? (...) Hoelang nog zal aan tienduizenden verboden worden te beminnen in een wereld die aan te weinig liefde kapot gaat? (...) Hoelang nog zullen we de morele paria's dezer maatschappij blijven? (...) Hoelang nog zullen de meesten onder ons de dood ingaan zonder ooit werkelijk te hebben geleefd, zonder ooit te hebben bemind? Hoelang nog zullen we ons moreel, affektief en geestelijk laten vermoorden zonder ons te verdedigen? Hoelang nog zullen we ons een voor een laten knakken? Hoelang nog?..." Uiteindelijk volgde de oproep: "Vrienden gevoelsgenoten, het wordt tijd dat we ons lot zelf in handen nemen en moedig ons recht op bestaan en op liefde verdedigen. Alleen solidariteit kan ons redden."

... e n   n a a r   b u i t e n

In 1964 zouden contacten met het bestuur van het COC Nederland de werking sterk beïnvloeden. Onder meer tijdens een studieweekend in Beekbergen bij Apeldoorn leerden de Vlamingen dat ze niet mochten blijven stilstaan bij de individuele opvang en de hulp bij het zelfaanvaardingsproces, want dat tevens naar de maatschappij moest worden gewerkt omdat zij het was die de homo's en lesbiennes moest leren aanvaarden. Medestanders moesten dus worden gezocht..., en zij werden ook gevonden. De Brusselse seksuoloog dr. Jan Vermeire, uitgever van de tweemaandelijkse 'Tijdingen over Seksuologie', was de eerste van die steunpilaren. "Hij was ons genegen. In die zin dat hij ons aanvaardde. Dat was toen zozegd al veel: men aanvaardde je. Vermeire was 'ne goeie', omdat hij de verdraagzaamheid ten opzichte van ons verdedigde." De lessen uit Nederland en de eerste schuchtere pogingen naar buiten leidden tot de eerste grote publieke bijeenkomst: het colloquium op 28 no-

vember 1964 naar aanleiding van de tiende verjaardag van het CCL. Eerst diende echter de voorzitter van dat CCL aan de kant te worden geschoven omdat hij zich verzette tegen het besteden van geld aan een dergelijk initiatief; Odon Guelton nam zijn plaats in. Het colloquium, in de bovenzaal van het *Restaurant l'Horloge* aan de Naamse Poort te Brussel, werd een mijlpaal voor de nog prille beweging: ongeveer 200 personen waren aanwezig om de verschillende sprekers te aanhoren. Walter en Odon Guelton gaven lezing van enkele getuigenissen over 'de moeilijkheden van de homofiel in de huidige maatschappij'. Daarnaast kwamen vanuit Nederland een psychiater en een pater, en vanuit Frankrijk een seksuoloog aan het woord, evenals vertegenwoordigers van de zusterorganisaties uit beide landen, namelijk Arcadie en het COC.

Enkele maanden later, op 14 maart 1965, werd het pionierswerk verdergezet met een nieuw colloquium in het Thierbräu-Hof op de Groenplaats te Antwerpen. Opnieuw fungeerde dr. Vermeire als gespreksleider. Onder meer een huidspecialiste en een psychiater voerden het woord, terwijl vanuit de zaal de Leuvense moraaltheoloog pater Callewaert tussenkwam om te pleiten voor de integratie in de maatschappij van de homo's en lesbiennes. In het kader van de derde verjaardag van het COC Vlaanderen zorgden tot slot nog een show en een bal – zowat de eerste homofuif in Vlaanderen, met live-orkest – in zaal Palladium in de Offerandestraat voor het nodige plezier.

e e n a d e r l a t i n g

De gestadige aangroei van het ledenbestand van het COC Vlaanderen leidde er uiteindelijk toe dat de lokalen in de Oostenstraat te klein werden om nog iedereen te verwelkomen. De zoektocht naar een nieuw clublokaal werd dan ook ingezet, en door Walter zelf succesvol afgerond. Na heel wat aanpassingswerken vonden de wekelijkse bijeenkomsten vanaf juli 1965 plaats in de Mercatorstraat.

Geleidelijk aan echter werd de voorzitter van het COC door sommigen meer en meer gecontesteerd. Zijn idealisme, dynamisme en toewijding werden algemeen geloofd, maar terzelfder tijd beschouwden zijn critici dat hij te impulsief en doordrijvend van aard was, en onvoldoende de vereiste diplomatie bezat die nodig was voor het leggen en onderhouden van contacten. Zo wilde de Leuvense professor Steven De Batselier eens met een wetenschappelijk team naar het COC komen, maar daar wilde Walter helemaal niks van weten: ze moesten er niet komen kijken als naar de apen in de zoo...

Het voorgaande is beslist echter maar één zijde van de medaille. De persoonlijke ambities van Robert Van Maroey en de aanwezigheid van een 'pathologische intrigant' – dixit een bevoorrecht waarnemer – verklaren zeker eveneens voor een stuk de contestatie.

Hoe dan ook profiteerden de tegenstrevers van Walters jaarlijkse week-endje weg in het kader van het banket van de Franse zusterorganisatie Arcadie om een putsch te plegen. Het resulteerde in een belangrijke aderlating voor het COC Vlaanderen: een groot deel van het bestuur scheurde zich af en richtte een nieuwe groep op, namelijk het COC België – later de

Belgische Vereniging voor Seksuele Rechtvaardigheid (BVSR) of CLUB genaamd – met Van Maroey als voorzitter. Voor Walter, die de noodzaak van eenheid steeds had en heeft benadrukt, betekende het een zware klap. Door middel van een circulaire reageerde hij op de gebeurtenissen: "Scheiden en afscheuren is eenvoudig, maar OPBOUWEN en VOLHouden niet. Dat vraagt OPOFFERING, en geloof in de goede zaak. Kritieken is vlug gedaan, maar hoe vaak staan de beste stuurlui niet aan wal? ALLEEN EENHEID IS ONZE KRACHT EN ONZE TOEKOMST."

e e n v r i e n d e n k r i n g

Na 1965 organiseerde het COC Vlaanderen in samenwerking met het CCL wel nog enkele colloquia, maar enkel bij de oprichting van de nationale overkoepeling COHOM in 1971 verscheen de groep nog eens echt op het voorplan. Kortstondig weliswaar, want al snel zou die nieuwe nationale structuur een doodgeboren kind blijken, onder meer omdat er geen eensgezindheid kon worden bereikt inzake de (maximalistische of minimalistische) invulling die eraan zou kunnen worden gegeven.

De breuk betekende trouwens eveneens dat Walter nog met heel wat rekeningen bleef zitten en het COC Vlaanderen noodgedwongen terugdiende te keren naar de Oostenstraat. De groep, eerder een vriendenkring, bleef er samenkomen tot juli 1990. Toen werd het pand verkocht, hetgeen voor Walter het signaal was om ermee te kappen. Bovendien was hij nog te zeer aangeslagen door het overlijden, vijf jaar eerder, van zijn in Marseille geboren Armeense vriend André, die hij in 1967 had leren kennen in Parijs. André had zich autodidactisch ontwikkeld tot een groot kenner van orchideeën – "niet alleen van de 'commercebloemen', maar van de botanische soorten" – en met de administratieve hulp van Walter had hij de *Société belge d'Orchidophilie* opgericht.

Ook al zat Walter met zijn COC Vlaanderen vanaf eind 1965 eigenlijk op een zijspoor, toch zijn z'n verdiensten niet gering. Met hem verdwijnt dan ook een pionier van formaat, een uitermate gedreven idealist, begaan met anderen en strijdend tegen onrechtvaardigheid, die in moeilijke omstandigheden heeft geijverd voor de emancipatie van homo's en lesbiennes en gedurende zowat dertig jaar veel tijd, energie en onvermijdelijk ook geld heeft besteed aan de goede zaak. Op die manier heeft hij voor velen heel wat betekend. En sowieso zou de geschiedenis van de Vlaamse halebibeweging er zonder hem zeker anders hebben uitgezien. Tijdens het voorbije decennium kon hij gelukkig trouwens nog een aantal successen van de halebibeweging meemaken. Zo stapte hij na de openstelling van het burgerlijk huwelijk ook zelf in het huwelijksbootje. En zolang zijn gezondheid het hem toeliet, was hij elk jaar present op de *Belgian Lesbian and Gay Pride* in Brussel, zelfs al was hij eigenlijk "tegenstander van provocaties in stoeten."

Bart Hellinck

(1) Dit artikel is gebaseerd op documenten uit het archief van Walter Van Boxelaer, een eigen interview met hem (februari 1995) en het tweede hoofdstuk van de volgende studie: Hellinck Bart. "Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn." – *Bijdrage tot de geschiedenis van 50 jaar homo- en lesbiennebeweging in Vlaanderen (1953-2003)*. Gent-Brussel, *Holebifederatie-Gelijke Kansen*, 2003, vi-226 p.

Een deel van het verenigingslokaal, tijdens een bijeenkomst van het COC Vlaanderen, circa 1964-1965.

Tijdens een uitstap van het COC Vlaanderen naar de mijn van Zwartberg, circa 1964-1965. Walter staat 2de van rechts.

Walters archiefbestand bevat eveneens een reeks oudere boeken, tijdschriften, programma's, brochures... uit binnen- en buitenland.

Met partner André bij aankomst op de luchthaven van Tenerife, jaren '70.

Met Paul Rademakers (links) en naamgenoot en latere echtgenoot Walter in Het Roze Huis te Antwerpen, bij de activiteit van het Fonds Suzan Daniel ter gelegenheid van de 40ste verjaardag van de oprichting van het COC Vlaanderen. (foto Omar Van Hoeylandt)

En een foto van de beide Walters in 2009. (foto Gerard de Bie)

in eigen woorden

Begin 1995 ontmoetten we voor het eerst Walter Van Boxelaer. Ook al benadrukte hij regelmatig dat hij veel kon relativeren, toch kreeg het gesprek van bij de start een nogal verbitterde ondertoon. De context van vijftien jaar geleden verschilde echter grondig van wat we vandaag misschien als vanzelfsprekend beschouwen. De homo- en lesbische beweging kende weliswaar opnieuw een groeifase na een hele zware crisisperiode in de jaren '80, maar op politiek vlak kon ze nog maar weinig concrete resultaten voorleggen: de vraag naar een antidiscriminatiewet ging al meer dan een decennium mee en niks liet uitschijnen dat er snel werk van zou worden gemaakt; er was nog geen wettelijke partnerregeling, laat staan dat er sprake was van het openstellen van het burgerlijk huwelijk; een minister van gelijkheidsbeleid die zich ook de emancipatie van homo's en lesbiennes tot doel stelde, leek niet meteen voor morgen; enzovoort. De ontgoocheling die weerklinkt in de hiernavolgende uitspraken van Walter, moet dan ook (deels) in die context worden gelezen.

e e n l o g g e v a a r t e

"André Baudry heeft zich nu met zijn vriend teruggetrokken in Italië. Ontgoocheld ook. Arcadie, waarvan hij het boegbeeld was van bij het begin in 1954, heeft heel veel werk verzet. Maar na de seksuele revolutie openden er meer en meer homobars, en ook pornocinema's en sauna's. Dan kwam er almaar minder volk naar Arcadie. En het gelijknamige tijdschrift werd minder gelezen, want dat was nogal serieus. Zo is dat uiteindelijk doodgebloed. Maar ja, je moet van de homo's niet willen dat ze allemaal zo overtuigd zijn. Je moet altijd een onderscheid maken tussen de massa van de homo's, die je – incognito – in de bars, de sauna's en de cinema's ontmoet, en enkele voortrekkers die de zaak willen vooruithelpen maar eigenlijk een minderheid zijn.

Die massa van de homo's is een log gevaarte. In het algemeen zijn ze dom. En laf. Op dat gebied toch. Het enige wat hen interesseert, is dat ze seks kunnen bedrijven zonder te veel lastig gevallen te worden. En voor de rest wachten ze af.

Enfin, algemeen beschouwd moeten wij niet zo hoog van de toren blazen over wat de homo's gedaan hebben om zich te affirmeren en te doen aanvaarden in de maatschappij, om de mensen te helpen die homo zijn, om zichzelf te doen aanvaarden. Het resultaat vind ik eigenlijk niet zoenderend. Dat is misschien een persoonlijke ontgoocheling, maar toch... Want hetgeen wij bereikt hebben, is niet veel. Alles is natuurlijk relatief. En in dat 'niet-vele' zijn er toch enkelen die meer hebben gedaan dan anderen. Maar ja, als de tegenwoordige generatie van homo's dat wil vergeten... Het heeft eigenlijk weinig nut, hé.

Maar in elk geval hebben wij geweldig veel te danken aan de seksuele revolutie. Veel meer dan aan de strijd van de homo's zelf. Ik denk het niet en ik hoop het niet en ik zal ervoor vechten dat het nooit zover komt, maar als op een gegeven ogenblik een eventuele tegenstreking onze vrijheid zou willen belemmeren, zal je niet veel moeten rekenen op de homo's.

Er zijn trouwens veel homo's getrouwd. Dat is ook spijtig. Maar ja, je kan hen de steen niet werpen. Alhoewel ze nu toch minder reden heb-

*Met directeur André Baudry van de Franse groep Arcadie.
(foto Dominique Devie)*

ben om te trouwen dan vroeger. En toch zijn er nog veel die trouwen, hoor. Die zichzelf en hun vrouw ongelukkig maken, en een dubbelleven moeten leiden. Daar was Baudry geweldig kwaad op. Maar je moet daar niet kwaad op zijn. Want had ik tenslotte geen geluk gehad, dan was ik waarschijnlijk ook getrouwd geweest."

e e n d r a c h t

"Mijn doel is altijd geweest eendrachtig te zijn. Want uit persoonlijke vetes, uit karakteriële tegenstellingen of onverenigbaarheden... Dat is allemaal menselijk, maar daar komt niets positief uit voort. In het COC Vlaanderen moesten ze allemaal overeenkomen, moesten ze mekaar allemaal een hand geven. Daar heb ik altijd aan gehouden. En als je een club hebt, mag je je eigen voorkeuren niet laten blijken. Want het uiteindelijke doel is toch de erkenning, en de zelferkenning, van de homo's. Dus eerst de zelfaanvaarding, en dan de maatschappelijke aanvaarding. Dat was ons doel, en zo stond het ook op papier. Maar dat scheen niet het hoofddoel van de anderen... Ik weet het niet. Enfin, misschien was dat ook hun doel, maar die onderlinge strijd heeft ons toch geen goed gedaan.

Nee, ik heb de homo's in het algemeen niet hoog op, kwestie van zelfverdediging. Wij zouden de sterkste franc-maçonnerie kunnen zijn geweest, als we maar eendrachtig waren geweest. Maar als je dan al die splitsingen ziet, en waarop ze dan maar zijn gebaseerd... En al die inspanningen die allemaal in verspreide slagorde zijn gebeurd, met tenslotte een pover resultaat. Dan verbazen ze er zich over dat wij geen invloed hebben.

Dat had ik voor ogen: het opbouwen van een sterke vereniging, van – om een groot woord te gebruiken – een soort vrijmetselarij. Dat de homo's mekaar helpen, op alle gebied. Bijvoorbeeld diegenen die geen werk hebben aan een job helpen. En dat is mislukt. Zo vind ik het heel erg dat de homobeweging nu een onderscheid maakt tussen homo's volgens hun politieke overtuiging. Nu verdelen ze homo's van links en homo's van rechts. Ik zie nochtans dat er overal homo's zijn, zowel bij

dokwerkers als bij bedienden, bij gewone arbeiders als bij rijke mensen. Overal. En overal moeten homo's worden verdedigd. Ook politici, die soms heel kwetsbaar zijn.

Met de politieke overtuiging van elkeen of andere nevenzaken moeten wij ons niet bemoeien. Hier zijn wij om ons te verdedigen. Alleen dat: ons te verdedigen. Zelfs al was er maar 1% van de homo's geweest dat wist wat ze wilde en aan één zeel had getrokken, dan zouden we veel meer bereikt hebben dan nu. Maar ik wil u niet ontgoochelen, hoor...

En nog zo'n stomiteit van tegenwoordig, van homo's die niet verder zien dan hun neus lang is: namelijk dat ze een onderscheid maken tussen jongeren en ouderen. Dat ze vergaderingen willen beleggen voor jongeren, waar ouderen niet mogen komen. Dat vind ik dom. Je moet een onderscheid kunnen maken tussen de strijd die je samen aangaat en het amusement."

n o o i t g e v r a a g d

"Ik ben sterk genoeg om mijzelf te verdedigen. Ik heb mezelf willen verdedigen langs het stichten van een vereniging. Ik wilde mij affirmeren, wilde iets doen. Dat heeft misschien een zeker nut... Maar ik overdrijf het nut niet. Opnieuw: was de seksuele revolutie niet gebeurd, dan hadden wij nog altijd in de catacomben gezeten. Ook een deel van de hetero's, die van pornografie en wat weet ik allemaal houden. Maar wij heel zeker, hoor.

Wij denken soms dat we sterk zijn, en dat is gevaarlijk want eigenlijk zijn we nog zwak, hoor. Het is daarom dat ik tegen alle provocaties ben in stoeten, het zich verkleden als vrouwen, enzovoort. Dat doet ons eigenlijk geen goed. Als je dat bekijkt vanuit de efficiëntie is dat dom. Want je sluit veel mensen uit. Tenslotte mogen we ook niet vergeten dat we nog altijd een minderheid zijn. Nochtans vergeten we dat soms. En dat ze ons bij de eerste de beste gelegenheid weer gaan zoeken. Je mag dus niet zo stom zijn om te ver te gaan. Terzelfder tijd is het ook niet goed als je te veel schrik hebt: wij hadden veel verder kunnen gaan dan we gingen en dan we soms nu nog gaan.

Maar die splitsing in 1965 is een geweldige terugval geweest voor de homobeweging in zijn geheel. En achteraf hadden ze er alle belang bij om te doen vergeten dat ik het tenslotte ben geweest die er in 1961 als eerste, en in niet zo makkelijke omstandigheden, mee is begonnen. Was ik er nochtans niet geweest... Er zou wel iets zijn ontstaan, doch misschien maar enkele jaren nadien. Niet dat ik daarover nu hoog van de toren wil blazen: 'Ik heb dat gedaan.' Nee, ik relativeer dat geweldig. Maar ik ben bijvoorbeeld nooit door FWH [intussen çavaria, nvdr] verzocht om mee te werken of aan te sluiten. Nooit! En ik heb het ook nooit gevraagd. Als ik soms eens naar een vergadering van hen ging, waren ze mij liever kwijt. Trouwens ook COHOM, de poging begin jaren '70 om een nationaal samenwerkingsverband op poten te zetten, is deels daardoor mislukt. Sommigen dachten dat ik dat wilde gebruiken om weer eens op de voorgrond te komen. Laat ons zeggen dat dat misschien gedeeltelijk waar was. Want uiteindelijk had ik dan al jaren gewerkt – en ik deed dat graag – maar om wat te bereiken, eigenlijk..."

Uitnodiging voor een lezing in het clublokaal van het CCL.

g e e n s p i j t

"In elk geval is die periode nu afgesloten. Ook al heb ik er zeker geen spijt van. Omdat ik mijn schade heb kunnen inhalen, nadat ik twintig jaar tegen mijn homonatuur had gevochten. Bovendien deed ik het ook voor mezelf, om mezelf te affirmeren. Ook met het doel er iets van te maken. En dat dat mislukt is... Ja, daar heb ik wel spijt van. Maar mijn ding op politiek vlak is ook mislukt. De strijd tegen het koloniaal regime eveneens, ten nadele van de zwarten. Maar tenslotte kan je niet altijd lukken. En uiteindelijk moest ik daar niet van leven. Integendeel, ik heb daar betrekkelijk veel geld ingestoken. Al mijn spaargeld. Het is niet voor niets dat ik geen huis of appartement heb. Je kan het niet al hebben, hé. Maar spijt? Nee, helemaal niet. Ik heb er ook momenten gehad van plezier. En onze bijeenkomsten waren heel gezellig. Ik heb er veel gelachen. Maar over serieuze dingen moesten we niet spreken. Want tijdens onze zogenaamde 'Culturele Halfuurtjes' moest ik gendarme spelen om de tucht erin te houden. Dat interesseerde hen niet.

Uiteindelijk heb ik tot juli 1990 voortgedaan met het COC. Elke vrijdagavond was er een bijeenkomst met een tiental, een vijftiental personen. Een vriendenkring eigenlijk. Het aantal had niet zoveel belang. Of dat het er nu vijf meer of minder waren, kon mij niet schelen. Wij hadden ook niet de middelen om ons kenbaar te maken. Bovendien bestond het GOC, FWH... Waarom dan nog eens willen je als een kikker op te blazen? Nee, dat was niet meer mijn bedoeling. Ik zei: 'Mijn opzet is mislukt. We moeten nog zien of de anderen gaan lukken.'

In 1990 werd dat huis in de Oostenstraat verkocht. Vijf jaar eerder was mijn vriend gestorven. Dat was het moment om dat op te geven. Het had lang genoeg geduurd: 29 jaar. Eigenlijk was ik blij dat ik er vanaf was. Tenslotte was ik ook niet meer zo jong. Al is dat eveneens geweldig relatief. Ik voel mij immers niet oud. Maar eens je dertig wordt, gaat het heel snel. Dan ben je rap veertig. Ben je rap vijftig. Ben je rap zestig. Maar dat speelt voor mij eigenlijk niet zo'n grote rol. Dat is uiteindelijk voor iedereen gelijk. Je wenst natuurlijk zo lang mogelijk te leven. Zolang je gezond bent, zolang je je verstand hebt en je je kunt behelpen..."

BH

herinneringen

Martin Box leerde het COC Vlaanderen pas eind 1965 kennen, nauwelijks enkele weken voor de putsch waarin hij enigszins onwetend betrokken raakte en waarna hij gedurende zowat twee jaar inhoudelijk een van de sterkhouders van het afgescheurde BVSR zou worden. Tijdens een gesprek, midden jaren '90, betreurde hij echter die breuk en benadrukte hij dat Walter toen "zonder meer vuil is behandeld". "Eigenlijk houd ik van hem", vervolgde hij. "Als ik serieus met hem zou moeten hebben samengewerkt, zou ik er waarschijnlijk kletterende ambras mee hebben gehad, want hij was enigszins een rigide integriteit. Maar anderzijds was hij zoals de Fransen zeggen: 'trop pur'. In mijn ogen een door en door goed mens, die werkelijk handelde uit gedrevenheid en vanuit het begaan zijn met anderen. Als Walter werkelijk ten strijde trok, dacht hij niet meer aan zichzelf. Dan was hij gewoonweg voor die zaak."

Drie maanden na het overlijden van Walter Van Boxelaer kwamen drie van zijn vrienden graag bijeen om hun waardering voor hem te uiten en om herinneringen op te halen aan het COC Vlaanderen. Robert, Roger en Gerard leerden de groep achtereenvolgens kennen in 1963 en in de loop van de zeventiger jaren. "Voor mij, die zo verborgen zat in Kalmthout en die daar eigenlijk niks had meegemaakt, was het COC een bevrijding", getuigt Robert. "De bars ook, hoor. Maar het COC nog veel meer. Indertijd hadden we het nog over 'gevoelsgenoten'. Je kon daar spreken, hetgeen je in een bar niet altijd kunt omdat het daar meer jagen was." "Het was er plezant en ontspannen", vult Roger aan. "Je trof er altijd bekenden waarmee je gewoon eens kon babbelen. "Het publiek was er beperkter", besluit Gerard, "en dat schiep toch ook rust. Je voelde je daar thuis, geborgen. Bovendien had Walter ervoor gezorgd dat er een sfeer van vriendschap heerste."

In het groot salon versterkten de flessen met kaarsen de gezelligheid, terwijl op de achtergrond de radio speelde. "Maar muziek speelde eigenlijk geen rol", stelt Robert resoluut. "Het draaide echt meer rond het ontmoeten van en spreken met vrienden, in een pretentieloze omgeving." Walter was zonder enige twijfel een sterke persoonlijkheid. Voor diplomatie was hij echter niet in de wieg gelegd: als hij ergens onrechtvaardigheid meende te bespeuren, stond hij meteen in vuur en vlam. En dan kon hij – inhoudelijk zeker niet altijd ten onrechte – heel scherp en doortastend zijn. Maar onvermijdelijk zorgde dat voor conflicten, al speelden beslist ook andere factoren zoals de persoonlijke ambities van anderen een rol. Bovendien, zo omschreef Walter het ooit zelf, "heeft iemand die iets opricht en er verantwoordelijk voor is, wel de neiging om een beetje alleenheerser te zijn. Dat is eigen aan de menselijke natuur."

Hoe dan ook was Walter niet rancuneus: een ruzie was hij doorgaans na een week vergeten. Uiteindelijk is trouwens zowat iedereen die bij de putsch van 1965 betrokken was geweest, later ooit wel weer in de Oostenstraat opgedoken. Walter verwoordde het als volgt: "Als je dat allemaal moet onthouden..."

Wie het archief van Walter doorneemt, vindt meteen genoeg brieven en andere documenten die goed de moeilijkheden illustreren waarmee hij af te rekenen kreeg. Maar eveneens zijn bij momenten minder tactisch handelen. "Maar hij had genoeg sterke punten", antwoordt Gerard beslist. Op die manier heeft hij voor velen heel wat betekend, onder meer omdat hij graag mensen hielp. Bijvoorbeeld door een alkoof in de Oostenstraat ter beschikking te stellen van COC'ers die wilden blijven overnachten. Of zelfs door de universitaire studies van een vriend te betalen.

Uiteindelijk heeft Walter gedurende zowat dertig jaar veel tijd, energie en ook geld aan de goede zaak besteed. "De drankprijzen in het COC waren echt beneden de prijs", herinnert Roger zich. "Het geld moest in een busje worden gestoken, maar sommigen stopten daar dan een knoop in. Walter schoot er altijd bij in. Bovendien moest hij ook de huur, de elektriciteit, het water... betalen."

Meteen halen de drie gesprekspartners herinneringen op over het heel verscheiden publiek van het COC: over een graaf enerzijds en iemand die nu als clochard door het leven gaat anderzijds; over een gehuwde bezoeker die zich snel wegstak in het toilet toen opeens een heel goede vriend van zijn zoon opdook; over de enkele lesbiennes die in de beginperiode het COC bezochten; over een doofstomme jongen, een rijkswachter, een verpleger en diverse geestelijken; over Lucien, de kampioen van de moppen, enzovoort.

Het overlijden van vriend André in 1985 betekende echter een zware klap voor Walter. "Hij was daarna minder vrolijk", stelt Robert. "Tja, de tragiek van heel die homowereld... Dat is de keerzijde van de medaille. Want Walter heeft in zijn leven veel meegemaakt, hoor. Verliefd zijn is soms niet gemakkelijk."

"Walter kon je altijd aan het lachen brengen", vervolledigt Roger. "Elke situatie kon hij zodanig ombuigen dat het toch plezant was. Hij kon met iedereen heel goed om." Gerard krijgt het laatste woord: "Op onze reizen naar Arcadie in Parijs heb ik Walter leren kennen als een hartelijke, warme en gevoelige persoon. Een heel lieve man. Met enorme verdiensten."

BH

la vie d'un aventurier

Travaillant comme barman pendant une fête de l'armée au camp de Brasschaat, aux années '50.

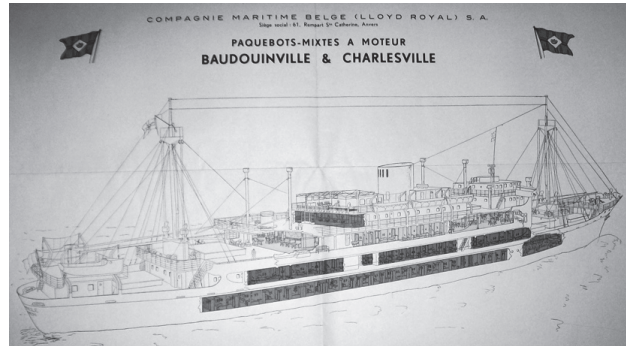
Le 50ème anniversaire de l'indépendance du Congo n'est certainement pas passé inaperçu. Dans ce numéro de notre lettre d'information nous voulons aussi nous attarder sur notre ancienne colonie. Les archives de feu Walter Van Boxelaer (voire pages 4-12) contiennent pas mal d'informations concernant les conditions de vie là-bas entre 1946 et 1951. Walter, qui était outré de la façon dont les Congolais furent traités, a finalement été licencié par l'administration coloniale parce qu'on le considérait trop 'nérophile'. Quant à Norbert Vander Eecken, celui-ci a vécu plus longtemps au Congo et dans d'autres pays au sud du continent africain. Voici son histoire.

Juste avant le départ pour Léopoldville, pour y devenir chef de réception de l'hôtel Memling (1961).

l a g u e r r e

"Je suis né en 1939 à Brasschaat, dans le quartier Maria-ter-Heide. Ma mère était de Comines, du département du Nord en France, et mon père de Mons. Ils se sont connus là-bas quand il y était caserné, en tant que militaire de carrière. Puis il a été transféré à Brasschaat; mes parents y ont vécu (presque) toute leur vie, et ils y sont maintenant enterrés. Onze mois après ma naissance la guerre a éclaté. Comme mon père était prisonnier en Allemagne, je ne l'ai donc connu que quand il est revenu de captivité. Après sa libération il a traversé toute la Russie pour arriver à Odessa, et de là il est arrivé à Marseille à bord d'un bateau anglais. A cette époque cela devait être une aventure. Ainsi j'ai fait connaissance avec mon père quand j'avais six ans. Pendant la guerre ma mère a essayé de survivre avec moi et une de mes deux sœurs, tandis que ma sœur aînée habitait chez des cousins dans la région du Hainaut. Je ne l'ai vue que rarement à cette époque-là; je ne me rappelle même pas dans quelles circonstances. Mais nous sommes restés dans notre maison qui a été ensuite sinistrée. Parce qu'il

y avait des rampes de lancement des Allemands à Brasschaat, il y a eu des bombardements. Le toit de la maison a été soufflé, donc on ne pouvait plus y habiter. C'est un de mes premiers souvenirs: je me rappelle toujours avoir traversé – ma mère à pied, avec nous deux – le canal Albert pour arriver à attraper un train à Anvers – s'il y en avait encore – pour aller se réfugier auprès de la famille à Mons. En tout cas c'est grâce à la Croix Rouge que nous avons survécu cette période-là. Il faut dire qu'elle a fait un très bon travail, comme elle fait encore aujourd'hui. J'ai beaucoup de respect pour cette organisation parce que c'est dans des temps pareils qu'elle fait son travail. Au début de 1944 le curé de Brasschaat-Béthanie, sachant que ma mère était francophone, s'est adressé à elle. Il y avait eu un bombar-

Sa résidence de passage (1964-1969) à Tshikapa, tout près de la rivière Kasai.

dement à Anvers, et il s'est retrouvé avec une famille juive qui était à la recherche d'un abri pour se cacher des allemands. Le curé cherchait donc – en toute clandestinité – une famille pour les héberger. Il est venu discuter avec ma mère, qui a accepté immédiatement. Alors elle nous a présenté Hélène, qui avait à peu près mon âge, comme si c'était ma cousine, et la dame comme notre tante. Le mari, lui, se cachait dans les bois de Brasschaat pendant la nuit. De temps en temps il venait dire

bonjour à sa famille, mais on le voyait très peu. Ils sont restés chez nous jusqu'à la fin de la guerre. Par la suite ils nous rendaient régulièrement visite, mais après la mort de la mère, Hélène et son père sont partis aux Etats-Unis. Je ne l'ai revue que cette année-ci."

l e c h o i x p o u r l ' h ô t e l l e r i e

"A 16 ans je n'avais pas encore un but précis, je ne savais pas quoi faire. J'étais toujours dans les jupes de ma mère, pour la cuisine et toutes sortes de choses. Ma cousine, qui avait quelques années de plus que moi et était un peu ma confidente, avait l'oreille de mon père. Et elle a dit: 'Norbert a pas mal de capacités – tu dois le pousser vers l'hôtellerie'. Mon père n'aimait pas l'idée, parce qu'il voulait que j'aille à l'armée. Pour lui c'était bon débarras: un revenu net. Un peu la sécurité des parents, quoi. Cette fixation: les deux filles mariées et le fils une petite situation bien certaine avec une bonne pension à la fin. Bon, étant donné que j'étais la vedette de la famille, cela n'était pas très bon. Mais l'hôtellerie ne le bottait pas tellement. Et comme il était très autoritaire, il aimait bien diriger tout. Mais ma mère était toujours de mon côté. J'ai toujours eu une très bonne alliée en elle, en fait. Une très bonne conseillère aussi. Elle mettait un peu la paix dans la maison, comme toutes les bonnes mamans.

Je crois en tout cas que mon choix pour l'hôtellerie était une forme de rébellion. Alors je suis parti pour le CERIA à Anderlecht, où j'étais à l'internat. J'y ai fait mon école A2. En fait on a créé la première section d'A2 qui n'existait pas encore. J'étais en néerlandophone; j'étais francophone à la maison, mais néerlandophone à l'école là-bas. Les francophones ont commencé à 25 et après trois ans ils ont terminé à 9. Les Flamands, nous étions 9 et on a terminé le cycle à 3. C'était assez amusant d'ailleurs, et une très bonne chose pour moi, parce que cela veut dire que c'étaient presque des cours particuliers.

Oh, c'était une belle époque! On était dans des chambrées de neuf, sauf la dernière année quand j'ai pu avoir une chambre individuelle, ce qui était idéal. Et il y avait une très bonne ambiance à l'époque. Maintenant le CERIA est surabondé, c'est un peu une usine à fabriquer des techniciens. Mais au milieu des années 1950 c'était encore..., je ne veux pas dire élitiste, mais quand même choisi. La plupart de mes camarades de classe étaient des enfants de restaurateurs et d'hôteliers. Je n'y étais donc pas vraiment à ma place: qu'est-ce que j'y faisais comme fils d'un militaire? Qu'est-ce que je foutais là? On ne l'a jamais compris en fait. (Rires)

Durant mes vacances je travaillais déjà dans les restaurants et je savais que cela me rapportait du pognon. C'est tout ce que je regardais: l'argent. Et comme c'était assez bien rémunéré..., même en tant que petit stagiaire. On me donnait toujours la petite pièce et cela me valait. Pour moi c'était de l'argent de poche, parce que je n'en recevais pas grand-chose à la maison. Cela me bottait donc, et en plus de ça j'aimais bien l'hôtellerie: j'aime bien cuisiner, j'aime bien servir. C'était assez naturel.

Mon service militaire a ensuite commencé par quatre mois de formation à Malines, comme RTT (Régie des Télégraphes et des Téléphones).

Mon père râlait parce que je n'avais postulé ni pour sous-officier, ni pour officier. Mais moi, je voulais aller comme simple plouc. On m'a demandé ce que je faisais dans la vie. J'ai répondu: l'hôtellerie restauration. 'Très bien: RTT.' Je n'y connaissais rien, mais enfin soit, on m'avait versé là-dedans. Puis on m'a envoyé à Arnsberg en Allemagne, où je me suis retrouvé barman pendant huit mois pour le mess des officiers et des sous-officiers. C'était l'idéal: j'étais le seul dans toute la chambrée qui pendant le salut au drapeau pouvait encore dormir puisque je fermais le bar avec ces pochards de sous-officiers et d'officiers qui buvaient toute la nuit. (Rires) Quand il y avait inspection d'hygiène des chambres il y avait les officiers qui passaient et disaient: 'C'est qui celui-là? Ah, le barman? Alors, on ne touche pas.' J'ai eu de la chance comme ça. Mais après ça, on retourne à la vie civile."

l e m a r i a g e

"Je me suis marié en 1964. Cela est poussé un peu par mes parents: 'Tu as 25 ans... Il faut te marier.' Toujours un garçon bien obéissant, je dis: 'Oui maman. Oui papa.' Je connaissais Nicole de vue, comme son père était à l'armée aussi. Le même grade que mon père, donc il n'y avait pas de différence point de vue standing. Ça rentrait dans l'ordre.

Alors je l'ai invité lors d'un congé, entre deux contrats, à aller prendre un dîner. J'ai demandé si elle n'avait pas envie de se marier, et elle a répondu affirmativement. Et on s'est marié endéans les quatre semaines. Un petit mariage, tout simple. C'était vite fait, bien fait. Nos parents étaient stupéfaits.

Bon, nous sommes restés mariés sept ans, puis on a divorcé. Je savais déjà très bien avant le mariage que je préférais les hommes. Mon attrait a toujours été plus pour le masculin que pour le féminin. C'est ça que mon ex me dit maintenant: 'Si j'avais su que tu étais homo... Tu auras dû me le dire et je n'aurais pas pris cela tellement mal. Si tu ne m'avais pas menti, j'aurais peut-être réagi différemment.' Parce qu'après, elle n'a pas voulu me parler pendant deux ans, et des histoires comme ça. En tout cas, maintenant on s'est remis.

Mais à l'époque c'était un peu l'image publique: il faut se marier. Et aussi un peu pour les parents: ils ne savaient pas ou ils le savaient mais ne voulaient pas le voir comme beaucoup de parents. Cela ne plaisait certainement pas à mes parents ou à mes sœurs. Avec ma mère, ça la dérangeait beaucoup: si elle savait que j'étais plus proche de l'un ou de l'autre il ne fallait quand même pas l'inviter à la maison. Mais moi personnellement je n'ai pas eu de problèmes avec mon homosexualité. Pourquoi? Ça devrait déranger? D'accord, à l'époque ce n'était pas bien vu dans la société. Mais à part cela... On faisait attention à ne pas être trop voyant si cela dérangeait les autres. Et ça dépend du cadre dans lequel on vit. Si c'est un cadre plus permissif on s'en fout carrément, comme cela se passait certainement au Congo à certains endroits. Et l'hôtellerie n'est certainement pas restrictif non plus. Un certain temps j'ai travaillé en tant que directeur de nuit à l'hôtel Royal Windsor, rue Duquesnoy à Bruxelles. Avec une salle des fêtes en face et la Gare Centrale à côté on était une très belle loge. Si vous n'êtes pas souples vous-même, si vous êtes très rigides, vous n'arriveriez pas loin. (Rires)
Au CERIA il y avait déjà cette atmosphère ouverte. Chez moi à la

maison, j'étais habitué à un endroit très rigide. Donc j'étais étonné de voir que c'était quand même si contradictoire avec ce que moi j'avais connu. On sentait qu'on a été élevé avec des visières. Plus alors ce que j'accuse le plus fort: dans un cadre judéo-chrétien. Aller à la messe tous les dimanches, aller à confesse et tous ces histoires comme ça. Même que moi, j'en suis sorti très vite en fait: une fois que j'étais parti, le Saint-Esprit était vite parti aussi. J'ai une horreur de tout ça. C'est qu'elle vous victimise tout le temps. Elle vous condamne pour des histoires qui en fait ne sont pas réellement importantes. C'est pour ça que je suis de plus en plus en colère avec cette éducation-là."

d é p a r t p o u r l ' A f r i q u e

"Quand j'ai terminé l'école hôtelière en 1958, j'avais encore neuf mois avant de commencer mon service militaire. Alors je me suis engagé sur la Compagnie Maritime Belge, et là j'ai travaillé pendant trois mois comme steward sur les 'Ville-boats'. Donc j'ai fait deux allers et retours Anvers-Matadi: ça prenait quand même environ quinze jours pour y aller (avec un arrêt à Ténériffe), dix jours qu'on restait à quai et alors on revenait quinze jours de nouveau. C'étaient des cargos mixtes. Pas plus de 225 passagers, je pense. Mais ils étaient bien soignés à bord. C'est comme ça que j'ai appris à connaître Matadi, et que le Congo m'a intéressé. Et je me suis dit: 'Tiens, il y a toujours du bon soleil ici...'. En plus, je visais plutôt de diriger que de servir. Ce qu'il m'était plus facile en Afrique et non pas en Europe: là on cherchait des gestionnaires des établissements, tandis qu'en Belgique c'était déjà une corporation, très réglementée. Le plus de chance que j'avais pour gagner ma vie était donc de sortir de mon pays. Alors, en juin 1961 on m'a présenté mon premier contrat comme chef de réception à l'hôtel Memling à Kinshasa, encore Léopoldville. C'était déjà un grand nom. Ça faisait encore partie de la Compagnie des Grands Hôtels Africains, avant de devenir la propriété de la SABENA.

C'était donc juste après l'indépendance du Congo: une période assez confuse. Mais moi, je n'ai pas eu à souffrir de cela. Je suis même arrivé au bon moment puisque tout le monde partait. J'avais un bel appartement en face du Memling. Et c'était bien payé en plus, avec des primes de sécurité. Tout ce qui m'intéressait c'était l'argent.

Après le Memling je suis parti pour le restaurant La Pergola, où on organisait beaucoup le traiteur à l'extérieur. Par exemple des réceptions pour les ambassades à Kinshasa. Je n'y suis pas resté longtemps d'ailleurs. Je ne suis jamais resté très longtemps à un seul endroit. J'ai beaucoup sauté – avec des intervalles en Belgique –, toujours pour des contrats. Et pas seulement au Congo, mais au début des années '70 aussi en Afrique du Sud et à Swaziland. C'était pour le financier Sudaf, qui y avait acheté un hôtel mais ne savait pas le gérer. Alors j'y ai fait la gestion complète. Au début c'était un petit hôtel miteux et on en a fait un cinq étoiles. C'est ça qui me plaisait: voir ce développement. C'est le contrat idéal: le type a le pognon mais ne sait pas le gérer, alors il prend quelqu'un de responsable. Et on met les idées ensemble. Ensuite je suis devenu directeur du Memling de 1975 à 1980, pour repartir en Afrique du Sud après. A Johannesburg je connaissais un Autrichien, un hôtelier également, mais qui s'était converti alors en agence de placement. Il

Avec des amis sur le pont de la Lulua à Luluabourg/Kananga, 1963-1964.

était un peu ma route de secours: chaque fois que je n'avais pas de boulot j'allais chez lui. Et c'est lui qui m'a trouvé par exemple le contrat de Botswana. C'était toujours dans le cadre de la zone africaine franco-anglophone."

o r g a n i s e r l e s s e c o u r s

"Comme beaucoup de gens j'ai tout de suite aimé l'Afrique. Premièrement le climat est idéal. Et la vie était différente aussi. Parce que j'ai connu plusieurs périodes au Congo, dans des régions différentes qui étaient quand même toutes très agréables. Autant Kinshasa que par exemple Kananga à l'intérieur, où un de mes deux fils est né. On avait quand même une belle petite vie, à l'époque. Un peu la vie de boulingueur, ou d'un aventurier. En tout cas on ne va pas dire que c'est la vie d'esclave, hein.

Malheureusement mon père est mort assez jeune, en 1973. Il avait 68 ans. Cancer du poumon. Il fumait comme un turc, si pas plus, et sa captivité l'avait affaibli aussi. Après son décès je suis resté plusieurs périodes avec ma mère qui est décédée en 1997. Un ami Congolais m'a téléphoné après: 'Mais qu'est-ce que tu fous là en Belgique?' 'Rien, je ne travaille pas pour le moment.' 'Ah, j'aime te voir. Je peux t'arranger quelque chose.' Alors il m'a envoyé en ma première mission pour le Haut Commissariat des Nations Unies pour les Réfugiés (HCR). C'était donc grâce à une introduction. J'avais facilité un peu la vie de ce Congolais au Botswana, et puis il m'a renvoyé l'ascenseur.

Ce premier contrat était pour la région de Kabinda, au Congo. Il y avait une crise là-bas, et il fallait organiser un camp pour 4000 personnes. Enfin, on ne savait pas encore combien de personnes ça devait être. Il n'y avait encore rien, et on avait besoin d'un coordinateur pour organiser les secours. On cherchait un négociateur pour parler avec les chefferies, et comme je connaissais les habitudes africaines... J'ai donc dû passer pas mal de temps à discuter avec les chefferies pour obtenir un lopin de terre pour faire un camp de réfugiés. Tout ça en leur faisant miroiter les avantages qu'ils auraient. Parce qu'ils détestent avoir beaucoup de réfugiés chez eux, entre autres pour la sécurité de leurs filles. Des viols et cetera.

Avec Michel au club 'Vatican' à Kinshasa (1971).

Une fois que j'avais le terrain, je devais faire la coordination avec les opérateurs: la Croix Rouge, les Médecins sans frontières..., tous ces grands groupes qui viennent assister et qui créent en fait toute l'infrastructure du camp de réfugiés. Tout ça était mon petit mélange tous les jours, pendant un temps limité de quelques mois seulement. Parce qu'après ça ils y mettent un permanent.

Ensuite il y avait une nouvelle crise, dans la région frontière du Congo et le Rwanda. Alors j'étais basé à Bukavu, où j'organisais les terrains de réfugiés pour la grande masse qui fuyait la zone des combats. C'est là que j'ai reçu des menaces. Un de ces officiers qui fuyaient le Rwanda me connaissait: il m'avait rencontré quand il était encore au pouvoir. Il m'a dit: 'Toi, j'aurai ta peau'. Mes supérieurs à Genève m'ont tout de suite rapatrié. C'était la fin de ma mission. Au lieu d'avoir un cadavre autant le rapatrier avant. (Rires) Parce que ce sont toujours des missions un peu dangereuse dans ce sens. On ne se fait pas toujours que des amis. C'est pour ça que le HCR avait marqué américaine comme nationalité dans mon passeport de l'ONU. Très diplomate. Parce qu'ils savaient que les Belges étaient poursuivis. Une autre fois ça m'a sauvé la vie d'ailleurs.

J'aimerais bien retourner pour une nouvelle mission, mais ils ne vous prennent plus après un certain âge. Pourtant il y avait des scènes lâ-bas... Terrible. Je ne vais pas dire qu'on s'y habitue, mais on se durcit quand même. On doit être là. C'est pour la bonne cause, et pas pour aller envenimer. C'est plutôt pour soulager. Je ne vais pas dire qu'on est les bienfaiteurs; ça pas non plus. Parce qu'ils n'aiment pas ça et ce n'est pas bon de le dire.

Moi, ça me donne un peu le dégoût de certaines choses. Par exemple je n'ai jamais aimé les armes. Je n'ai même jamais eu un revolver chez moi. Au Congo on m'avait donné un revolver, parce que je devais transporter des fonds. Et j'ai tout de suite dit: 'Je ne m'en servirai pas.'

p a s s u p é r i e u r

"En fait je n'ai jamais eu de problèmes avec les gens. Et j'ai rarement eu des conflits de personnel. Est-ce que c'est une question d'habitude, de pouvoir ou de s'entendre? Je suppose que c'est un peu ressenti également à la façon dont vous donnez des commandements. Même si vous êtes dans un état de commandement, il y a toujours une façon de le faire. Ils savent qu'il y a une autorité, donc ils savent qu'ils doivent respecter ça. Maintenant c'est à vous, l'autorité, de savoir comment il faut donner vos ordres. Si non, vous n'êtes pas un bon directeur. Et puis, moi je trouve qu'en tout il faut une grande politesse. J'ai rare-

ment utilisé... A l'époque c'était encore 'les nègres'. Je n'ai jamais utilisé ces termes-là. Ce sont des personnes comme des autres. Je disais simplement 'des Africains' ou 'des Congolais'. C'est bizarre, mais je n'ai jamais eu cette mentalité coloniale. Je pense que c'était inné chez moi: je n'ai jamais eu ce sentiment d'être supérieur. Pour moi c'était surtout le respect du travail et que ce soit bien fait. Qu'ils soient de telle ou telle couleur, cela n'avait pas d'importance pour moi.

J'ai toujours habité sécurisé. Ici en Belgique aussi on sécurise. C'est pour un moindre mal. Et c'était évident. Que vous soyez bon ou mauvais, la population sait qu'en général les étrangers... Pour eux ils étaient riches. Que vous le soyez ou pas, dans leurs esprits vous étiez riche par la couleur de votre peau. Mais la population en général n'a jamais ressenti cette animosité vis-à-vis de l'étranger chez eux. Ça leur était appris un peu plus par leur propres gouvernants et leurs autorités – qui cherchaient des boucs émissaires – que par autre chose. Sauf quand il s'agit du partage des terres. Là ils disaient: 'Le pays nous revient, et nous ne voyons pas pourquoi 'un blanc' aurait une parcelle de 20km² alors que nous n'avons qu'une petite parcelle de 100m².' C'est un peu normal quand on devient indépendant."

l e s c o p a i n s

"Mon personnel savait que j'avais des relations masculines, et ça ne dérangeait pas. Ce n'est pas leur problème: ils avaient leurs sous et ils étaient contents. C'est d'ailleurs assez bizarre en Afrique: il y a des hôtels où il n'y a que du personnel féminin, tandis que dans d'autres tout le monde est masculin. Chez moi tout le personnel était masculin. Et parfois ils étaient jalouxés. Parce que l'homme avec qui je vivais, avait quand même la belle vie: il avait des sous en poche, il pouvait se permettre..."

En général, mes copains étaient tous mariés – ou avaient des copines – et avaient des enfants. Mais l'un n'empêche pas l'autre. Ça n'a jamais été un mal. Non, je pense que je n'ai jamais eu vraiment un copain qui était célibataire. D'ailleurs je n'ai jamais connu un Africain qui était célibataire. (Rires) Et en général ils ont plusieurs épouses, et encore une maîtresse en plus. Nous vivions donc ensemble. Et il rentrait le week-end, comme s'il avait fait sa tâche. Il avait fait son contrat de la semaine, et il rentrait chez lui. On se partageait, quoi.

Plusieurs de mes copains m'ont toujours dit: 'Pour nous, le sexe c'est pas important.' Ils le disaient catégoriquement comme ça. Nous, on en fait tout un plan, mais pour eux ce n'est pas important. C'est comme si c'est une histoire de la vie courante, comme manger et boire. Ils ne voudraient donc pas en faire une histoire d'état. Que deux hommes ou deux femmes vivent ensemble, ce n'est pas important. Mais les autorités en faisaient une chose importante parce qu'ils savaient que c'était matière à chantage vis-à-vis des étrangers. Ils savaient très bien... Ils disaient toujours: 'Nous les noirs, nous ne sommes pas homos.' Ça ils le disaient d'office. Cela n'existe pas chez eux. En fait c'est inconcevable. Donc ça ne pouvait se passer qu'avec des étrangers. (Rires)

L'homosexualité était d'ailleurs un sujet tabou. Ne fût ce que mentionné, vous voyiez un petit sourire sur leur visage. Ce n'est pas possible. Enfin, soi-disant que ce n'est pas possible. Même s'ils le font chez eux, ce

n'est pas possible. C'est un tabou dans tout ce qui est population noire. Ils n'en parlent pas et ils ne veulent rien entendre de ça. Ce sujet on n'aborde pas. On peut avoir le viol et tout le bazar, oui, mais pas ça. Ni d'hommes, ni de femmes.

En fait je n'y ai pas connu des couples lesbiens. Alors que les femmes sont toujours ensemble. Elles ne se promènent jamais seules, elles sont toujours à deux, mais on ne parle pas de ça. Et surtout dans les villages ou dans des centres moins importants que des grandes villes comme Kinshasa il y a pas mal d'hommes qui se promènent comme ça dans les rues, avec leur petit doigt dans l'autre. Mais ça ne veut pas du tout dire qu'ils sont homos. Ça ne porte pas arrière-pensées. Ce sont seulement deux copains qui se promènent.

Maintenant il y a des boîtes gayes à Kinshasa, qui est quand même une ville énorme, avec énormément d'habitants. Mais je ne sais pas si elles sont très visibles. Etant donné que c'est interdit ils vont le faire d'une façon cachée, en genre de club. Et ça m'étonnerait quand même que le président Kabila l'autoriserait au Congo. Je ne le pense pas. Il y a la possibilité d'un changement de mentalité là-dessus, mais ça m'étonnerait. Parce que les habitudes sont encore trop coutumières. Non, ça ne sera pas pour demain. Il y aura plutôt une radicalisation dans le sens des interdits.

Quant au sida, j'ai vu le début. Mais je n'ai pas vu le grand malheur que ça a causé aujourd'hui en Afrique. On l'appelait – et encore aujourd'hui je pense – la maladie de la maigreur. Il y a beaucoup de gens qui l'ignorent et qui le transmettent. C'est pourtant une problématique qui est très sérieuse et malheureuse, parce que ça décime des populations entières, alors qu'ils en ont besoin pour développer un pays. La force motrice d'un pays c'est la main-d'œuvre. Si vous perdez ça, vous perdez vos forces. Et certainement avec une maladie insidieuse comme ça... Je ne sais pas comment ils vont pouvoir parer à ça."

p a s u n a n g e

"Moi, je n'y ai jamais fréquenté un club gay. Je rencontrais les gens ailleurs. Leur regard était suffisant. Et ils le demandaient directement. Donc ce n'était pas difficile. Mais ça peut arriver qu'il essaie de faire du chantage, qu'il appelle ses copains ou qu'il vous menace, avec le couteau sur la gorge. Cela est arrivé à certaines personnes que je connais. C'est ça, la dangerosité dans ces pays-là: on ne sait jamais à qui on a à faire. Et la police n'est pas toujours tendre avec vous, non plus. Surtout dans ces cas-là. Moi-même j'ai indirectement eu des difficultés avec la police à cause de cela. On vous appelle pour autre chose. Et on vous le fait comprendre: ils vous avancent les faits, en disant qu'ils sont bien au courant de ce que vous faites. Mais c'est plutôt des sous-entendus. Et ils vous en laissent là. Puis ils reviennent sur le point pour lequel vous avez été convoqué. Pour dire: nous ne sommes pas dupes. Et il y en a certainement qui vont faire du chantage. Surtout maintenant, quand ils ne sont pas bien payés ou que leur salaire n'est pas payé à temps. Parce qu'ils ont toujours des grands besoins. Il y a toujours un enfant qui est malade ou une femme qui doit aller à l'hôpital. Ça c'est certain. Oui, il faut toujours avoir un bon portefeuille là-bas.

Mais cela ne me gênait pas. On s'habitue. Et puis vous-même: si vous

Avec des copains au club 'La Maison blanche', près de Mbuji-Mayi (1970).

êtes là-bas, vous n'êtes pas un ange. Vous savez très bien que votre devise, vous l'avez trafiqué au marché noir et que vous n'avez pas attendu le taux légal pour faire le change. Donc autant qu'ils en profitent aussi, non. C'est tout relatif, là-dedans. C'est un peu la mentalité du boutiquier, dans tout.

J'essaie de me le rappeler, mais je ne pense d'ailleurs pas que j'y ai connu des couples homosexuels entre blancs. Et c'est rare de voir deux noirs ensemble aussi. Si, des copains alors, mais pas que je sache qu'ils soient amoureusement liés. C'étaient donc plutôt des couples mixtes.

Parce que pour les Congolais un blanc est une source de richesse, une source de revenu permanente. Même s'il ne l'a pas sur place, il l'a à l'étranger. Et peut-être aussi une source de pouvoir partir à l'étranger. Le blanc, c'est un capital, en plusieurs aspects. C'est un espoir aussi, pour eux comme pour leurs enfants, par exemple pour pouvoir continuer ses études. Tout des histoires comme ça. Donc il y a une générosité qui se fait, des deux côtés. Et certainement aussi de l'amour, de l'affection, de la sympathie. Et en plus le Congo et la Belgique ont un lien privilégié qu'aucun autre pays européen ne pourrait avoir. C'est spécial: le Congolais comprend le Belge, et vice versa. Et les autres, ce n'est pas la même chose. Rien à faire.

Il y a des copains qui je ne perds pas de vue encore aujourd'hui. Je fais un appel et il vient. C'est qu'il y a une distance... Sinon, ils savent que je suis là et ils viennent, pas de problème. Je peux même aller au Botswana maintenant, y aviser un ami que je suis là, et il va venir. Même s'il est marié avec ses enfants, il s'en fout carrément: il viendra. Une autre fois quand je pensais y aller, il m'a dit: 'On te prépare une grande fête avec tous les anciens.' Malheureusement cela n'a pas su se faire et ils étaient tous déçus. Parce qu'on se serait tous retrouvés entre amis. Non, c'est toujours une bonne ambiance."

"Est-ce que l'Afrique me manque? Oui et non. Elle me manque pour l'ambiance et tout ça. Mais j'aime beaucoup la Belgique aussi. En tout cas, je ne regrette rien. Ce serait dommage de regretter. Je n'ai pas fait une fortune: j'ai une petite pension comme n'importe quel employé l'aurait fait. Je vis ici à Liège avec mes moyens, simplement. Et avant tout je suis le grand-père heureux de deux petits-fils et deux petites-filles, qui habitent Gand et La Louvière."

Bart Hellinck

deviante seks

deviante seksualiteits- en genderbeleving als thema in de Bourgondische librarijën

Bibliotheken bieden een geprivilegieerde kijk op mentaliteit. Een stelling als 'je bent wat je leest' gaat misschien wat ver, maar niettemin kan men aan de hand van een onderzoek naar wat geschreven, gelezen en gekopieerd werd, heel wat afleiden over de gedachtegang van de eigenaar en zijn/haar samenleving. In dit artikel wens ik samen met u af te dalen naar de Bourgondische Eeuw, om er te snuisteren in de librarijën van de Bourgondische hertogen en hun elite (einde 14de eeuw – begin 16de eeuw).⁽¹⁾ In deze periode sloeg de sodomiewaan harder dan ooit voordien toe. Het is dan ook interessant om te zien of de repressie van seksuele deviantie reflecteert in het boekenbezit van de Bourgondische hertogen en hun politieke en intellectuele elite. In de eerste drie hoofdstukken wordt de omgeving geschetst waarin we ons begeven, daarna volgt een beschrijving van de meest opmerkelijke werken die werden aangetroffen.

van relatieve tolerantie tot verkettering

De Bourgondische Eeuw wordt vaak beschreven als een eeuw van uitersten. Ze is het best gekend als een periode van pracht en praal, van sensatie en spektakel. Anderzijds was het ook een eeuw waarin de heksen- en sodomiewaan toesloeg. De fameuze historicus Johan Huizinga beschreef het treffend als: "zo fel en bond was het leven, zo verdroeg het de geur van bloed en rozen dooreen".⁽²⁾

De sodomiewaan heeft haar wortels in de leerstellingen van de katholieke kerk, maar werd verder gekaderd in de centralisatiepolitiek van de Bourgondische hertogen. Reeds in de vroege middeleeuwen schreven de biechtvaders penitenties voor aan mannen die zich hadden overgeleverd aan de zondeval van de lust door hun vrijages met andere mannen. Latere concilies, en in het bijzonder het concilie van Toledo (693, Visigotisch Spanje) achtten sodomie een zonde tegen de goddelijke natuur. Het gebruik van het begrip sodomie is gelieerd aan de Bijbel, en werd beschouwd als een paraplueterm voor alle seksuele standjes waarbij voortplanting uitgesloten is: masturbatie, anaal geslachtsverkeer, fellatio en cunnilingus, en dies meer. De wankel link tussen sodomie en ketterij werd vastgelegd in de pauselijke bul 'Vox in Rama' (1233), waarin een uiteenzetting werd gegeven van de heksensabbat: "Wanneer de [heksen]ceremonie voorbij is, worden de lichten gedoofd en de aanwezigen geven zich over aan walgelijke sensualiteit, zonder onderscheid in sekse. Wanneer er meer mannen zijn dan vrouwen, bevredigen de mannen onder elkaar hun perverse fantasieën; vrouwen doen hetzelfde onder elkaar."⁽³⁾

De centralisatiepolitiek van de Bourgondische hertogen was een katalysator in dit marginalisatieproces. Hun aantreden betekende immers het begin van een tumultueuze periode van sociale onrusten in de Vlaamse steden. Het is opmerkelijk dat net in deze steden de vervolging van sodomie het felst heeft gewoed. De harde repressie van deze randgroep

Laatmiddeleeuwse miniatuur van Jupiter die Ganymedes kust, met daarboven de tekst "Jupiter fuit Sodomita". Uit: Augustinus. *La cité de Dieu*. (circa 1480), bewaard in het Rijksmuseum Meermanno Westreenanum te Den Haag, 10 A 11, folio 47 recto. (zie www.kb.nl/manuscripts/show/manuscript/10+A+11)

van de samenleving beoogde een verzachtende werking op de sociale onrusten, daar men zich op die manier gezamenlijk kon concentreren op een gemeenschappelijke interne vijand. De aandacht werd dus afgeleid van de echte oorzaken van de onrust. Het is een vreemde vorm van politiek die ons ook vandaag niet vreemd in de oren mag klinken.

Een finale stap in het marginalisatieproces was de gelijkschakeling van de zonde tegen God met de majesteitsschennis (*laesa maiestas*), waardoor de rechtspraak over seksuele deviantie volledig in handen kwam van de staat.

gender en seksualiteit

De aandacht voor gender als onderzoeksthema in de geschiedenis is dankzij het feminisme vrij groot. Waar de sekse verwijst naar het aangeboren fysieke geslacht van een mens, verwijst gender naar een set van gedragsregels die de maatschappij verbindt aan de sekse. Gender is dus niet aangeboren, maar wordt aangeleerd via opvoeding en contacten met de buitenwereld. Een vrouw die bijvoorbeeld nooit anders heeft geweten dan dat vrouwen het huishouden krijgen toevertrouwd, zal zich – al dan niet met tegenzin – ook de rol aanmeten van de vrouw aan de haardstede. Opvattingen over gender zijn bovendien niet standvastig. Ze fluctueren grillig doorheen de tijd. Zo is het bijvoorbeeld tegenwoordig ruim aanvaard dat vrouwen broeken kunnen dragen, maar is het nog steeds ongebruikelijk dat een man in rok over straat flaneert.

Het mag dus duidelijk wezen dat we elke dag worden geconfronteerd met ons gender, maar ook met de gebreken ervan. De een zal zich sneller gewennen aan het keurslijf van zijn/haar sekse, de ander zal ze aanzien als een dwangbuis. Wanneer dit gebeurt, en afgeweken wordt van de mainstream, zal automatisch kritiek volgen. Mensen beschrijven elkaar dus (onder meer) in gendergerelateerde termen: "die vrouw gedraagt zich niet vrouwelijk", "ze kleedt zich mannelijk", en dies meer.

Doorheen de geschiedenis blijken vooral homoseksuelen en lesbiennes makkelijk in dergelijke termen te beschrijven. Vandaag de dag gaat nog steeds de ronde dat in homo- en lesbokoppels een 'mannelijke' en een 'vrouwelijke' partner te onderscheiden zijn. Dergelijke uitspraken zijn zo oud als de straat, en wortelen ondermeer in de katholieke opvattingen over de goddelijke natuur. In de goddelijk voorbestemde natuur bestaat

alles uit tegenpolen: mannen en vrouwen, actief en passief, goed en slecht, etc. Eenzelfde dichotomie geldt ook in opvattingen over seksualiteit. De man werd geacht om tijdens de seks de actieve rol te vervullen (*agens*, penetrator, hij die geeft), waar de vrouw passief onderging (*patiëns*, gepenetreerde, zij die ontvangt). Het wordt al vlug duidelijk dat een dergelijk beklemmend denkkader ruime gelegenheid schenkt om af te wijken. Wie zichzelf masturbeert, is maar alleen, en verenigt dus al snel *agens* en *patiëns* in één persoon. Hij/zij vervult immers zowel de actieve rol (hij/zij masturbeert) als de passieve (hij/zij wordt gemasturbeerd door zichzelf).

Ook homoseksuelen werden in gendergerelateerde termen beschreven. Italiaanse bronnen wijzen op het feit dat Italiaanse homoseksuele jongeren zelf met hun gender speelden. De Italiaanse steden waren in deze periode dan ook gekend, om niet te zeggen berucht, om hun losbandige seksuele omgangsvormen. Bernardus van Siena (franciscaan, 1380-1444) geeft ons in zijn sermoenen een gedetailleerde kijk op homoseksualiteit. Hij bezwoer vooreerst de ouders die hun jonge zonen, hun "*fanciulli*", optutten als vrouwen, met vlechtjes in de haren. De esthetische opsmuk van mannen, zowel als van vrouwen, vond Bernardus enkel passend voor de prostituee. Door hun verleidingskunsten werden de "*fanciulli*" – aldus nog dezelfde auteur – concurrentie voor vrouwen waardoor ze een "natuurlijke haat" koesterden tegenover elkaar. In het verleidingsspel maakten de jongeren dus gebruik van hun vrouwelijke eigenschappen. De situatie in Italië was van die aard, dat men bij het uitschrijven van straffen zelfs rekening hield met de rol van de partners in bed. De *patiëns* kreeg een relatief lage straf opgelegd, die meestal voor publieke vrouwen was weggelegd: zijn neus werd afgesneden. De *agens* werd, net als elders in Europa, publiekelijk verbrand.⁽⁴⁾

Ook lesbische partners werden omschreven als mannelijk, dan wel vrouwelijk. Een zeldzame Arabische bron, Samuel ibn Yahya (12de eeuw), stelt frappant: "Er bestaat een zekere categorie vrouwen die anderen overstijgt in intelligentie en subtiliteit. Er is een zekere mate aan masculiniteit in hun natuur (...) zij dragen een zekere gelijkenis aan mannen in zich. Zij houden er tevens van de actieve partner te zijn (...) dit leidt haar tot Sapphisme."⁽⁵⁾

Sapphisme was een synoniem voor lesbianisme. Beide woorden vinden hun wortels in de historische figuur Sappho, een Griekse dichteres te Lesbos (7de eeuw v.o.t.), die volgens de overlevering seksuele betrekking heeft gehad met zowel mannen als vrouwen.

b i b l i o t h e k e n a l s s p i e - g e l o p d e m e n t a l i t e i t

Nu het beeld van de samenleving waarin we ons bevinden in ruwe lijnen is uitgetekend, moet de vraag nog worden gesteld in hoeverre een bibliotheek representatief kan zijn voor een visie van een samenleving. Het volstaat naar de eigen bibliotheek te kijken om te beseffen dat persoonlijke interesse niet de enige factor is geweest in de samenstelling ervan. De wereld waarin je leeft, schemert ook door in je bibliotheek. Een boek zegt niet alleen iets over het thema, de auteur, de bezitter, maar ook over de gedachtewereld daarbuiten. Wanneer een thema courant wordt, zoals de katholieke kerk in het laatste decennium, zien

we een drastische toename aan werken hierover. Ze geven meteen ook het beeld weer dat de maatschappij heeft over de katholieke kerk. Een boek van Dan Brown – om de populairste onder de romanschrijvers te noemen – kan namelijk maar populair zijn als zijn visie wordt gedragen door een groot deel van de bevolking.

Een andere benadering dringt zich op waar censuur heerst. Censuur impliceert een hogere macht die bepaalt wat gelezen mag worden en wat niet. We krijgen dus niet zozeer de visie van de goegemeente door, maar wel deze van de machthebber. Het is de Taal van de Macht die er domineert. Via het beheersen van de cultuur maakt de machthebber het mogelijk zijn legitimiteit uit te dragen, en om zich symbolisch (via censuur) dan wel fysiek (via verbranding) te ontdoen van dissidente strekkingen, zoals de joodse gemeenschap en sodomieten.⁽⁶⁾

In totaal werden voor de thesis 104 persoonlijke bibliotheken van de Bourgondische politieke en intellectuele elite gescreend. Ook de negen boekeninventarissen van de hertogen van Bourgondië werden doorgenomen. Tezamen mogen deze personen, door hun afkomst en opleiding, worden gerekend tot dragers en vertegenwoordigers van de staatsmacht.

r e c e p t i e v a n h e t r o m e i n s r e c h t

Een eerste frappant resultaat van het onderzoek van de librijen was een opvallende aanwezigheid van rechtsboeken uit de Romeinse tijd. Het is algemeen geweten dat de Bourgondiërs een voorliefde hadden voor de Klassieke Oudheid, maar de receptie van het Romeins recht valt niet te verklaren vanuit een louter antiquarisch oogpunt. De Bourgondische hertogen spiegelden zich namelijk letterlijk aan de Romeinse keizers, die zij als hun voorvaderen beschouwden. Ver voor het aantreden van de Bourgondische hertogen in Vlaanderen, meer bepaald omstreeks 1100, was het 'Corpus Iuris Civilis' (CIC) al opgerakeld door de rechtsgeleerden, en sijpelde de invloed ervan door in het rechtssysteem van de verschillende machtsgebieden. De Bourgondiërs echter plaatsten de uitwerking van het Romeins Recht op een voetstuk. Rechtstermen als het eerder genoemde *laesa maiestas* (majesteitsschennis) werden opgeschoond, aangevuld en opnieuw in werking gesteld.

Het werk 'Instituten' van het CIC, een leerboek voor Romeinse rechtstudenten, vormt ongetwijfeld een sluitsteen in de receptie van het recht met betrekking tot sodomie. Aan de 'Instituten' werd immers ook het woord "nefandum" (datgene waarover niet gepraat mag worden) ontleend om sodomie te beschrijven. Het is mede door het feit dat de misdaad van sodomie onbeschrijfelijk werd geacht, dat we zo weinig middeleeuwse verwijzingen vinden naar seks tussen partners van hetzelfde geslacht.

Om één casus toe te lichten mag hier Filips Wielant (1441-1520) naar voor treden. Hij was van opleiding licentiaat in het publiekrecht; van beroep was hij advocaat in de Raad van Vlaanderen en raadsheer in het Parlement van Mechelen. Deze laatste instelling was het hoogste rechtsorgaan in het Bourgondische rechtsgebied, en was als enige rechtbank bevoegd voor de bestraffing van sodomie. Daarnaast schreef Wielant ook een aantal rechtstraktaten, waaronder het befaamde 'Practijke

criminele'. In dit werk wijdde hij een kapittelje aan de "vule faicte twelck zij heeten sodomie". In een poging tot het aanbrengen van een zekere taxonomie onderscheidde hij "drie diversche specien: met lieden, met beesten ende met hemselves". De eerste twee categorieën personen moesten volgens Wielant worden gevierendeeld. De derde categorie, de zondaars van de zelfbevlekking, moesten worden gestraft "met banne ende andere extraordinare pugnacie". Masturbatie heette hij "mollicies", welk woord eveneens ontleend is aan de Romeinse rechtsterminologie. *Mollitia* betekende in eerste instantie "week, zacht", maar in sommige contexten verwees het naar een zekere vrouwelijkheid, verwijfdheid; of nog, naar de passieve partner in een homoseksuele relatie of naar masturbatie. De interesse van Wielant in het Romeins recht reflecteerde zich ook in zijn enorme bibliotheek. Van alle onderzochte boekenlijsten had hij de meeste codices (zeven stuks) met betrekking tot het CIC.

b i j b e l : s u l f e r e n s e k s

Een van de meest voorkomende boeken in de Bourgondische bibliotheken was de Bijbel. Die vormde de basis voor vele theorieën over sodomie, en dus ook indirect voor de vele terechtstellingen van sodomieten. Het best gekende pamflet tegen homoseksuele relaties vindt men in Leviticus. Hierin wordt ongemeen fel uitgehaald naar alle seksuele relaties buiten de "natuurlijke relatie" tussen man en vrouw. In 20.13 wordt zelfs gesteld: "En wanneer een man bij een manspersoon ligt zoals men bij een vrouw ligt, hebben beiden iets verfoeilijks gedaan. Zij dienen beide ter dood gebracht te worden". In het Nieuwe Testament vindt men in het eerste boek Korinthiërs, 6.9: "Noch hoereerders, ... noch mannen die bij mannen liggen ... zullen Gods koninkrijk beërven", m.a.w. zij zullen niet herrijzen. In de brief van Judas, regel 7, lezen we nog "Zo ook zijn Sodom en Gomorra ... nadat ze vlees waren achternagegaan voor tegennatuurlijk gebruik, ons tot voorbeeld gesteld daar ze de gerechtelijke straf van het vuur zijn ondergaan". Het derde Lateraans concilie (1179) spitte zich in het bijzonder toe op deze "*incontinentia contra naturam*" (tegennatuurlijke begeerte). Hierbij werd verwezen naar twee Bijbelfragmenten ten einde leken die schuldig waren aan sodomie voor eeuwig te excommuniceren, en dus de hemel te ontzeggen. Het vierde Lateraans concilie (1215/16) citeerde opnieuw Efeziërs om het seksueel losbandig leven van priesters in te binden.⁽⁷⁾

Ook de kerkvaders inspireerden zich op de Bijbel om een vuist te ballen tegen de zonde van sodomie. Zo stelt Gregorius de Grote (540-604) in zijn werk 'Moralia in Job' dat sulfur de geur van het vlees symboliseert. Seks is sulfur. Het hellevuur leek voor hem in een logische gevolgtrekking dan ook de enige correcte straf voor sodomieten. Hiëronymus van Stridon (347-420) stelde in zijn commentaar op Ezechiël sodomie gelijk aan openlijke blasfemie. Johannes Chrysostomos (†407) schreef in zijn homilie over de brief aan de Romeinen dat sodomie ipso facto nog gruwelijker is dan moord, want "moord scheidt slechts de ziel van het lichaam, maar sodomieten vernietigen de ziel van binnenuit".

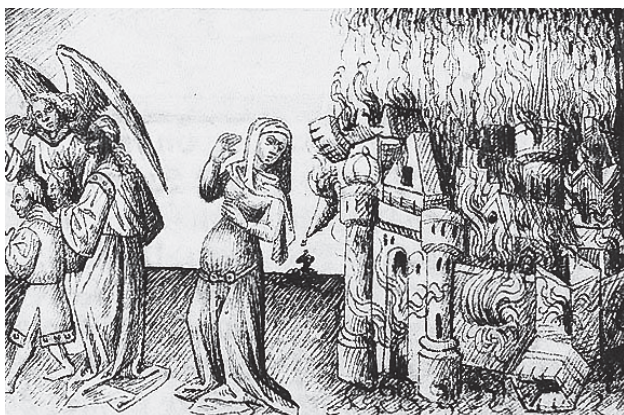
l e s s e n i n h e t m a s t u r b e r e n

De studie van de middeleeuwse opvattingen over masturbatie zal in onze ogen ontzettend primitief lijken. Nochtans is de masturbatie nog niet zodanig lang uit de taboesfeer gered. In een privéverzameling handboeken voor toekomstige moeders uit de jaren vijftig van de vorige eeuw vond ik onder meer prenten van schrikwekkende "moderne" kuisheidsgordels en ijzere onderbroeken voor jongens. Masturbatie, zo werd gesteld, was gruwelijk en immoreel. In de middeleeuwen kende men dergelijke connotaties ook al. Petrus van Poitiers, die omstreeks 1220 zijn 'Summa Confessione' schreef, pende in kapittel 19 ("Over het monster van de masturbatie") van dit werk: "Maar in de sodomie is de masturbatie het meest monsterlijke, daar deze persoon in zich zowel de agens als patiëns verenigt, en op deze manier zowel man als vrouw is, en dus gelijkend aan een hermafrodiet" (r. 12-16)⁽⁸⁾

Men maakte er een onderscheid tussen de nachtelijke zaadlozingen die buiten de wil om optreden, en de (gewillige) ejaculaties bij dag. Johannes Gerson (1363-1429) wijdde een boek aan elk. Beide waren volgens hem een zonde en moesten worden gebiecht aan de lokale pastoor. In het boek 'Over de zaadlozingen bij dag' gaf hij biechtvaders de raad niet al te zedelijk te zijn in hun ondervragingstechnieken. Een zondaar heeft immers de neiging zijn zonden te ontkennen, waardoor de pastoor verplicht zou moeten zijn om aan de hand van gerichte en ondubbelzinnige vragen te peilen naar zijn zaadlozingen. Hoe expliciet de dorpspastoor dan wel mocht zijn, wordt verduidelijkt door de stelling van Gerson dat het geen zonde mocht worden genoemd als hij tijdens zijn ondervraging – bedwemd door de gedachtegang van de zondaar – zelf ejaculeert. Nog volgens een ander traktaat van zijn hand behoorde de priester zelfs eerst te polsen naar vermoedelijke homoseksuele sodomie, pas daarna naar eventuele heteroseksuele sodomie.⁽⁹⁾

l i t e r a t u u r u i t d e k l a s s i e k e o u d h e i d : l i e f d e e n l u s t

Naast de wetteksten kon men in de boekenkoffers van de late middeleeuwen ook diverse literatuur uit de Klassieke Oudheid aantreffen. De moraalschriften van de grote klassieke auteurs werden opgerakeld, vertaald en herkauwd door een resem middeleeuwse auteurs. Het feit dat veel van deze werken een cultuur reflecteerden die de hunne niet was, leek de Bourgondiërs niet te storen. We mogen immers niet vergeten dat de Grieken en Romeinen tot het ontstaan van het christendom geen tegenstanders waren van homoseksualiteit en lesbianisme. Op die manier sijpelde de thematiek dus onverbloemd door in hun literatuur. Ovidius vermeldde in zijn 'Metamorfosen' bijvoorbeeld alle elementen van wat later sodomie zou gaan heten. Van crossdressing tot bestialiteit, de mythologie maakte alle mogelijke thema's bespreekbaar. In de mythologie rond Narcissus voerde Ovidius een knappe jongeman op, die mannen en vrouwen afwees om zichzelf te kunnen liefhebben. Ganymedes was dan weer zo knap dat Zeus hem ontvoerde om hem als catamiet – de Griekse benaming voor de passieve partner – in dienst te nemen. Eveneens intrigerend is het verhaal van de tweeslachtige

Pentekening van het Bijbelse verhaal van Loth en zijn vrouw die worden weggeleid van Sodom, dat door God met de grond wordt gelijkgemaakt. Uit een gehistorieerde bijbel (circa 1430), bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, 78 D 38 I, folio 23 recto. (zie www.kb.nl/manuscripts/show/manuscript/78+D+38+I)

Hermaphroditus. Nadat hij de dolverliefde nimf Salacis had afgewezen, wenste zij dat hun lichamen zouden worden verenigd. Haar gebed werd verhoord, resulterend in de geboorte van een tweeslachtig wezen. In dezelfde lijn is ook de mythe van prinses Iphis opmerkelijk te noemen. Zij werd als jongen opgevoed om de moordende hand van haar vader, die een jongen wenste, te ontlopen. Tijdens haar adolescentie raakte ze hopeloos verliefd op een andere vrouw. De moeder van Iphis smeekte hierop dat haar dochter in een zoon zou transformeren, opdat ze met goddelijke toestemming zouden kunnen huwen. De historicus Plinius de Oude merkte op dat hij gelijksoortige afwijkende geslachten kende uit het dagelijkse leven, zowel in het voorkomen van hermafrodieten als in de effectieve geslachtsverandering. Hij haalde zelfs vier voor hem contemporaine voorbeelden aan van vrouwen die evolueerden naar mannen!⁽¹⁰⁾

In een ander bekend werk, de 'Ars Amatoria', doceerde Ovidius de liefde. Het aanbrenge van make-up was eigen aan de vrouw, waar de fysieke training hem aangewezen leek voor iedere man die succes wou hebben bij de vrouwen. Hij adviseerde mannen geen al te lange haren te laten groeien, hun nagels proper te houden en om te allen tijde een stanklucht te vermijden. Het was niet nodig dat de man zijn benen onthaarde met puimsteen en zijn haren met een krulijzer bewerkte, want dat was slechts "voor kokette dames en heren die schandelijke gunsten opzoeken bij andere heren". Dat Ovidius' werken in de middeleeuwen niet onopgemerkt voorbijgingen mag duidelijk wezen. Zijn oeuvre was alom gekend, en werd veelvuldig aangeschaft. Zo erfde Karel de Stoute van zijn vader Filips de Goede maar liefst vijf exemplaren van de 'Metamorphosen'. Maria van Bourgondië bezat dan weer vier exemplaren van de 'Ars Amatoria'. Is het niet opmerkelijk te noemen dat net de voorstanders van de sodomierepressie Ovidius' boeken aanschafte? Was hij in hun ogen, omwille van zijn open omgang met seksualiteit, dan geen openlijke blasfemist? Het is duidelijk dat de werken werden gelezen, maar dat betekent niet dat men het eens was met elke regel. Al te burleske beschrijvingen werden gecensureerd. Zo stelt Ovidius in zijn 'Ars Amatoria' dat hij "het minst geraakt wordt door de liefde voor jongens". Een middeleeuwse kopiist maakte daarvan dat hij "helemaal niet geraakt

wordt door de liefde voor jongens". In de kantlijn kriebelde hij dat Ovidius "geen sodomiet kan zijn". De kopiist was zich dus wel degelijk bewust van de homoseksuele bijklank van bepaalde passages.⁽¹¹⁾

Een laatste voorbeeld dat ik nog zou willen selecteren, is dit van de fabels van Aesopos. Deze waren recurrent in de bibliotheken van de hertogen en de elite. Bij de hertogen kan zelfs worden gesteld dat het werk als erfstuk werd beschouwd, en werd overgeleverd van Filips de Stoute (†1404) op Maximiliaan van Oostenrijk, wiens roerende goederen te Brussel in 1487 werden opgelijst. In zijn fabels voerde Aesopos het verhaal op van 'Zeus en de Schaamte': in den beginne vergat Zeus de mensheid schaamte aan te leren. Hij had de Schaamte reeds gecreëerd, maar wist niet op welke manier hij haar het lichaam nog moest binnenkrijgen. Zeus verordende haar hierop om via het rectum tot de menselijke ziel te penetreren. Schaamte geneerde zich eerst, maar voldeed aan Zeus' wens, onder voorbehoud dat er vanaf dan niets nog via het rectum het lichaam mocht binnentreden. Indien dit het geval zou zijn, zou ze stante pede vertrekken. Het fabeltje leert daarop dat het daarom is dat homoseksuelen geen schaamte kennen.

m i d d e l e e u w s e r o m a n s

De middeleeuwse hoofse romans werden eveneens erg gesmaakt door de hertogen en hun elite. In tegenstelling tot de Griekse en Romeinse literatuur waren de middeleeuwse romans geschreven in een gesloten samenleving. Het is dus moeilijker – om niet te zeggen onmogelijk – om, naast de gekende verketteringen, expliciete verwijzingen te vinden naar sodomie. Waar immoraliteit zou worden gedoed, werd dat steeds met de mantel der allegorie bedekt. In een van die allegorieën, 'Van den Vos Reynaerde', laat de anonieme auteur de sluwe vos Reinaert de haas Cuwaert beet nemen. Reinaert had de haas beloofd dat hij hem Latijn zou leren opdat hij kapelaan zou kunnen worden. Daarop liet hij de haas op zijn schoot zitten om samen het credo te zingen: "doe dedine sitten gaen// vaste tusschen sine beene// doe begonsten si over eene// spellen ende lesen beede// ende ludene zinghene crede".⁽¹²⁾ De guitige listigheid van de vos laat toe te veronderstellen dat hij de geknelde haas meer doceerde dan enkel het Latijn. De uitdrukking "iemand het credo leren" is immers recurrent in middeleeuwse literatuur waarin werd gerefereerd naar seksuele handelingen van de clerus. In de miniatuurkunst is zeker één 'drôlerie' bekend waarin de haas zijn bebloede kont toont aan de lezer, waardoor met zekerheid werd gealludeerd op anale verkrachting. Sommigen gaan echter ver in het zoeken van dubbelzinnigheden en stellen dat Cuwaert een samentrekking zou zijn van 'cul' (kont) en 'waerts' (richtinggevend), of dus 'kontwaerts' zou betekenen.⁽¹³⁾

In de 'Roman de la Rose' wordt eveneens gealludeerd op homoseksuele contacten van het hoofdpersonage. In deze roman van de hand van Johan van Meung en Willem van Lorris droomt een jongeman, Amant, dat hij een omsloten tuin nadert waarin zich allerlei mannen en vrouwen bevinden. De tuin binnengelaten ontdekt Amant een rozenstruik die hem zo fascineert dat hij er een roos van plukken wil om te vertroetelen. De roos echter wordt bewaakt door een zekere Bel Accueil (vrij vertaald: Warme Welkomst), die hem belet om ook maar één bloem te plukken. Al gauw sluiten Amant en Bel Accueil een warme vriendschap. Wanneer

de bewaker gevangen wordt gezet, verkondigt Amant dan ook: "...aan u mijn testament: bij mijn afscheid vermaak ik mijn hart aan Bel Accueil; ik heb geen andere goederen te verdelen". Het volledige verhaal is echter gekleed in verhullende allegorie. Aan de namen af te leiden beelden alle protagonisten een emotie of menselijke handeling uit die een rol kan spelen in het verleidingsspel. Zo werd er tot voor kort altijd vanuit gegaan dat de roos symbool stond voor de vulva

Sluwe vos Reinaert neemt haas Cuwaert beet... Uit: Janssens Jozef e.d. Van den vos Reynaerde. Het Comburgse handschrift. Leuven, Davidsfonds, 1991, p.190 (afbeelding 39).

(cf. 'iemands bloempje plukken'). Ellen Friedrich kelderde echter deze traditionele interpretatie. Op basis van een etymologische omzwerving stelde ze dat de roos ook symbool kon staan voor de fallus. Zo begeert Amant niet langer een allegorische vrouw, dan wel Bel Accueil zelf. Op ludieke wijze stelde Friedrich Bel Accueil gelijk aan "bel a couille".⁽¹⁴⁾ In een manuscript dat bewaard wordt in het Paul Getty Museum, staat een nooit eerder geattesteerd citaat dat bewijst dat Amant wel degelijk uit is op tegennatuurlijke liefde. In het fragment wordt Raison (dame Rede) geïntroduceerd. Zij probeert Amant te overtuigen van de "natuurlijke liefde", een duidelijke indicatie dat Amant dus het tegenovergestelde nastreefde: "Autre amours naturel y a (...) De l'amour don't je tiens ci conte// se tu vuels que je te raconte// quelx est li defenissement// c'est naturelz inclinens// de vouloir garder son semblable// par entencion convenable// soit par voye d'engrendreüre// ou par cure de nourreture (...) // Mais bein scay que tu n'enten pas// a ceste amour (...)". In modern Nederlands geeft dit "Er bestaat een andere natuurlijke liefde (...) de liefde waarover ik spreek// als het je belijft dat ik je vertel// hoe zij zich definieert// is een natuurlijke genegenheid// vanuit de wens zijn gelijke te bewaren// hetzij door zich te vermenigvuldigen [=geslachtsgemeenschap tussen man en vrouw]// hetzij via de verzorging van voedsel (borstvoeding) (...)// maar ik weet goed dat jij niet luistert// naar deze liefde (...)"⁽¹⁵⁾

Michel Zink bemerkte eerder al dat de grenzen tussen het personage Bel Accueil en de allegorische roos naar het einde toe vervagen. Dit liet hem toe te spreken over de "travestie van Bel Accueil".⁽¹⁶⁾ Alhoewel een vrouwelijke connotatie van Bel Accueil als passieve partner niet ondenkbaar is, lijkt "travestie" me te sterk geformuleerd. Hoe het ook zij, de 'Roman de la Rose' is een ludiek en sprekend voorbeeld van hoe middeleeuwse auteurs konden spelen met vrouwelijkheid en mannelijkheid om impliciete hints te geven naar homoseksualiteit. Net daarom is het ook opmerkelijk dat het boek zo wijd verspreid is geraakt onder de Bourgondische hertogen en hun elite. Zo bezaten Filips de Stoute en zijn weduwe Margaretha van Male een exemplaar. Karel de Stoute bezat al vijf exemplaren.

conclusie

De Bourgondische Eeuw contrasteert qua moraal en zedigheid zeer fel met de vroege middeleeuwen. Wat voortijds als zondig werd beschouwd, was een doodzonde tegen de late middeleeuwen. Het is dan ook bijzonder om te zien hoe orthodox en rechtlijnig ze handelden als het aankwam op de bestraffing van de zonden van hun tijd, en hoe ambigu hun verhouding was met de zonden uit het verleden. Aan de ene kant verketterden ze letterlijk alle vormen van seks die niet de procreatie tot doel had. Aan de andere kant was hun ruggengraat flexibel genoeg om toe te laten dat een werk als de 'Roman de la Rose' naast de Bijbel kwam te staan. Deze ambiguïteit wordt nog het duidelijkst weergegeven in de bewaarde liefdesbrieven tussen Peter Abelard en de abdis Heloise (11de-12de eeuw). In een van deze brieven schreef Heloise dat Ovidius terecht de "dichter van de sensualiteit en de leermeester van de immoraliteit" werd genoemd.⁽¹⁷⁾ Toch weerhield het Abelard niet om op te biechten dat hij "Aristoteles en zijn droge maximen opzij heeft gelegd, om de voorschriften van de intellectuele Ovidius te practiseren".⁽¹⁸⁾

Nico G. Dumalin

(1) Dit artikel is in hoofdzaak gebaseerd op mijn thesis: *Contra naturam. Een verkenning van de aandacht voor sodomie bij de Bourgondische hertogen en hun politieke en intellectuele elite (ca. 1384-1504)*. Gent, UGent, 2009, 118 pp. Aldaar vindt men uitgebreidere voetnootverwijzingen.

(2) Huizinga Johan. *Herfstij der Middeleeuwen*. Amsterdam, Olympus, 2006, p.41 (28ste druk).

(3) Richards Jeffrey. *Sex, dissidence and damnation. Minority groups in the Middle Ages*. New York/Londen, Routledge, 1990, p.143.

(4) Ruggiero Guido. *The boundaries of Eros. Sex crime and sexuality in Renaissance Venice*. New York/Oxford, Oxford University Press, 1985, p.122.

(5) Vertaald uit Murray Jacqueline. "Twice marginal and twice invisible. Lesbians in the Middle Ages". In: Bullough V.L. en Brundage J.A. (eds.). *Handbook of Medieval sexuality*. New York/Londen, Garland, 1996, p.200.

(6) Zie zeker: Bourdieu Pierre. *Ce que parler veut dire*. Paris, Fayard, 1982, pp.7-22,196.

(7) Mansi J. (ed.). *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Venetiæ, 1778, deel 22.

(8) Longère J. (ed.). *Petrus Pictaviensis 'Summa Confessione', compilatio praesens*. Turnhout, Brepols, 1980, p. 18 kapittel 14, r.12-16.

(9) Burger Christoph. "Jean Gerson (1363-1429). Zonder strenge seksuele opvoeding van de jeugd, geen hervorming van de kerk". In: Groenendijk L. en Roberts B. (eds.). *Losbandige jeugd. Jongeren en moraal in de Nederlanden tijdens de late Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd*. Hilversum, Verloren, 2004, pp.39-52.

(10) Dynes Wayne en Donaldson Stephen. *Homosexuality in the Ancient world*. New York/Londen, Garland, 1992, p.191.

(11) Hexter Ralph. *Ovid and medieval schooling. Studies in medieval school commentaries on Ovid's Ars amatoria, Epistulae ex ponto, and Epistulae heroidum*. München, Arbo-Gesellschaft, 1986, pp. 74-75. (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung 38).

(12) Janssens Jozef e.d. *Van den vos Reynaerde. Het Comburgse handschrift*. Leuven, Davidsfonds, 1991, p.435.

(13) Sliederink Remco e.a. (eds.). *Maar er is meer. Avontuurlijk lezen in de epiek van de Lage Landen*. Leuven, Davidsfonds, 2005, pp.183-184.

(14) Friedrich Ellen. "When a rose is not a Rose. Homoerotic emblems in the Roman de la Rose". In: Taylor Karen J. (ed.). *Gender Transgressions. Crossing the normative barrier in Old French literature*. New York/Londen, Garland, 1998, pp.21-43.

(15) Manuscript Ludwig XV 7, J. Paul Getty Museum. f° 38 r°, kol. 1. Online raadpleegbaar via <http://romandelarose.org/#read:LudwigXV7.038r> [19 september 2010].

(16) Van der Poel D.E.. *De Vlaamse Rose en Die Rose van Heinric*. Hilversum, Verloren, 1989, p.190.

(17) Heloise. *Epistola 6 - "Ipse quoque poeta luxuriae turpitudinisque doctor"*. In: *Patrologia Latina, volume 178, kolom 214a*.

(18) Brief van Abelard aan Philintus. Vertaald uit: Hughes John. *Letters of Abelard and Heloise, to which is prefix'd a particular account of their lives, amours and misfortunes*. 1760, p.69.

les premières années d'ACT UP Bruxelles

En 1987 le premier groupe ACT UP (Aids Coalition to Unleash Power) a été fondé à New York. Deux ans plus tard le modèle américain a inspiré des Français à créer ACT UP Paris. L'été 1990 Bruxelles rejoint la liste de villes qui développent une branche à ce mouvement international de lutte contre les problèmes liés à la crise du sida. ACT UP Bruxelles continue d'exister jusqu'en 2003.

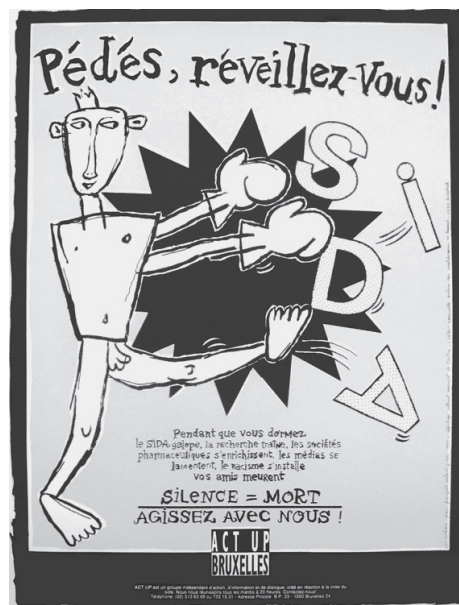
Lors d'une conférence au Wiels (Bruxelles), dans le cadre de l'exposition de Felix Gonzalez-Torres en avril 2010, Véronique Danneels a retracé les trois premières années d'action de cette organisation. Voici une sélection de ses propos fondés sur des témoignages d'Eric Stone, Thierry Smits, Antoine Pickels et Steven Brown.

les fondateurs

"ACT UP Bruxelles a été créé par six personnes. Thierry Smits, chorégraphe, avait participé à des actions anti-militaristes anarchistes. En tant que déserteur il avait vécu en France, avec Didier Lestrade, le premier président d'ACT UP Paris. L'américain Steven Brown – un des fondateurs de Tuxedomoon (un groupe expérimental post-punk/new wave) – composait la musique pour les spectacles de Thierry. Il avait assisté à des réunions d'ACT UP à New York, était inspiré par les actions médiatiques de Greenpeace, et peu importe où il vit dans le monde, il s'engage dans des luttes citoyennes. Sa compatriote Nina Shaw était éclairagiste et réalisait toutes les lumières pour Tuxedomoon et pour la jeune compagnie Thor de Thierry. Eric Stone travaillait comme acteur et danseur. Son engagement activiste se greffait à son statut hybride d'étudiant-artiste, ex punk-anarchiste, qu'il prolonge par la suite dans le mouvement squat. Nancy Guilmain travaillait également dans le monde du spectacle. Elle avait un passé maoïste et réalisait des films avec Antoine Pickels. Ce dernier écrivait, montait des pièces de théâtre, organisait des happenings et des talk-shows et concevait les scénographies de Thierry, avec qui il vivait à l'époque. Il y avait donc des liens très forts entre tous ces individus.

L'été 1990 ils décident de fonder ACT UP Bruxelles dans l'urgence et la nécessité. Les associations comme Aide Info Sida faisaient du bon boulot mais il manquait quelque chose au niveau de la communication. Celle-ci méritait plus d'éclat, plus de visibilité et d'audibilité, et, si elle en possédait déjà, il était urgent de changer de registre. Le discours des autorités, par exemple, était codé et fermé. Fermeture rhétorique qui leur permettait de tenir des propos qui étaient ni justes, ni complets. De surcroît, c'était un discours stigmatisant, qui confondait les groupes à risques avec les pratiques à risques, et tout à l'avenant...

Pourquoi ces fondateurs d'ACT UP Bruxelles ne se sont-ils pas engagés dans les associations qui existaient déjà? Chacun des membres du groupe était relié à la scène, musicale, théâtrale, de la performance et de la danse. Ce sont des personnes qui connaissent, aiment, questionnent et développent la visibilité. Et les activistes, que font-ils? Ils se rendent extrêmement visibles, avec du bruit ou de l'esbroufe pour placer

Affiche d'ACT UP Bruxelles, vers 1990.
(conception Jean-François Octave)

des choses qui sont peut-être dites ailleurs, mais d'une manière trop discrète. Et comme chaque fois, la discrétion finissait par participer à la stigmatisation.

C'est alors que les garçons ont affiché leur homosexualité avec panache et une énergie incroyable qui disait: 'Stop! On ne va pas commencer à avoir de la culpabilité, à avoir de la misère. Ici on avance avec de la force, parce que nous voulons changer les choses.' (C'est quand même très caractéristique des habitants de la Belgique d'être 'gentils' et 'polis' et de ne rien changer. Les protagonistes, soutenus par d'autres, disaient: 'Fini! On passe à l'action'.)

Passer à l'action signifie employer des techniques et des stratégies sans relâches, jusqu'à ce que les choses changent effectivement. C'est décider de ne plus négocier sans fin, ou d'attendre pour recevoir ce que l'autre convient de donner parcimonieusement et avec condescendance. Non, agir, c'est aller de l'avant et se servir de ce qui est nécessaire. Par ailleurs les membres d'ACT UP Bruxelles étaient très jeunes. Steven, Nancy et Nina dans leur petite trentaine, étaient les aînés. Les autres n'avaient pas encore 30 ans. Ce qui explique pourquoi ce groupe n'a existé que pendant une période brève et pourquoi ils n'ont pas toujours été pris au sérieux par toutes les autres associations. Il arrivait que celles-ci se posaient quelques questions, ou les percevaient autant comme des zozos que comme des gens sérieusement impliqués. Tandis que les membres d'ACT UP Bruxelles étaient complètement impliqués, mais avec des moyens radicalement différents.

Il faut retrouver le contexte de l'époque: toute personne informée et concernée par la séropositivité ou le sida était directement impliquée. (D'autres diront le contraire, qu'ils/elles étaient indirectement impli-

**AGISSEZ AVEC
ACT UP**

ACT UP EXIGE

- ▲ la mise en place d'une véritable politique de prévention, ainsi que l'organisation de campagnes ciblées en direction des homosexuels, des toxicomanes, des femmes, des populations étrangères dans les médias grand public;
- ▲ l'augmentation des budgets de la lutte et de la recherche contre le sida;
- ▲ l'adoption d'une législation sanctionnant toute discrimination à l'égard des séropositifs et des homosexuels, spécialement dans le milieu du travail;
- ▲ l'adoption d'une politique de réduction des risques pour les usagers de drogues;
- ▲ la prise en charge totale par la sécurité sociale des séropositifs et des malades du sida;
- ▲ la diminution du prix des traitements, des préservatifs masculins et féminins, l'accélération de la mise sur le marché des médicaments, la reconnaissance des médecines alternatives;
- ▲ la transparence en matière d'essais thérapeutiques;
- ▲ l'adoption d'un programme d'aide aux pays du Tiers Monde;
- ▲ la mise en place d'un programme de prévention et d'éducation sexuelle à l'école;
- ▲ la prise en considération du sida en milieu carcéral.

Les revendications d'ACT UP Bruxelles.

qués et que beaucoup n'étaient pas impliqués, mais nous évoquons les personnes dans la lutte). Les écarts politiques ou philosophiques n'importaient plus, quelque chose de plus fort et urgent circulait. C'est ainsi qu'ACT UP Bruxelles a été invité, comme les autres associations, à être présent aux événements officiels. Il se peut que certains membres soient arrivés travestis, et que, comme toujours, ils aient eu recours à la prise de parole non contrôlée, tapageuse. Cet aspect spectaculaire avait quelque chose d'attirant et de plaisant, mais il y avait aussi un côté heurtant pour les gens qui faisaient le travail autrement, qui se disaient: 'Ils sont en train de tout foutre en l'air'.

Au sein d'ACT UP Bruxelles il y avait de la compréhension pour ces doutes-là. Mais il y avait surtout la conviction qu'il fallait faire ça, passer à l'action. C'était le moteur. La personnalité de chaque membre fondateur collait au potentiel de la provocation: 'Tu ne vas pas prendre les codes, tu ne vas pas prendre des petits gants blancs pour faire les choses bien comme ça, que tout le monde va accepter. Non, tout le monde va recevoir une petite charge électrique.' Néanmoins, ACT UP Bruxelles avait un très grand respect et une très grande considération pour les autres associations. A aucun moment ils ont pensé qu'ils pouvaient remplacer les autres. Pas du tout! Seulement le désir de placer le message autrement, de créer une autre image, l'emportait. C'était vraiment travailler à l'arrachée pour enlever le côté misérable, triste et lourd. En disant: 'Voilà, je suis séropositif, je vais très bien et je m'amuse tous les jours.'

C'était encore toujours la culture de la fête, qui avait commencé dans

Résoudra-t-on la crise du sida avec des "si" et des "mais"?

sida
nécessité
d'agir
vite

ACT UP
met les poings sur les **i**

ACTION=VIE AGISSEZ AVEC NOUS

Réunion d'information tous les premiers et troisièmes mardi du mois à 20h00 au "Tels Quets" 81, rue marché-au-charbon, 1000 Bruxelles, tel 512 45 87
ACT UP BRUXELLES - BP 33 - 1000 BRUXELLES 24 - TEL: 219 91 27 & 245 07 62

Editeur responsable: Larry Kramer 158, rue Arain 1050 Bruxelles

Un tract, nommant Larry Kramer, le fondateur d'ACT UP à New York, comme éditeur responsable.

les années '80 et qui était encore assez marquée au début des années '90. En même temps, les actions d'ACT UP Bruxelles aidèrent les autres associations. En tant que groupe indépendant qui ne voulait pas de subsides, ACT UP avait la liberté de mener des actions plus percutantes, sans considérer qui que ce soit comme intouchable et sans se priver de critiquer n'importe quelle autorité si elle était critiquable."

l a p r a t i q u e q u o t i d i e n n e

"Dans le milieu du spectacle le sida était tellement plus visible, plus répandu, plus commenté. On y ramassait les morts. C'était terrible. Ici à Bruxelles il y avait des gens malades, des gens qui mouraient. Peut-être pas autant qu'à Paris et certainement pas autant qu'à New York, parce que là c'était vraiment énorme. De plus, le milieu du spectacle possède une population extrêmement mobile. Les spectacles, les artistes, se produisent de par le monde, voyagent, retrouvent des collègues et des amis. Ce secteur très mobile, très atteint et très visible s'est aussi mobilisé directement. Il y avait une grande solidarité.

Pour les membres d'ACT UP le sida n'était pas quelque chose de théorique. Ça faisait partie de la pratique quotidienne, avec tout ce que cela impliquait comme improvisation. Parce que rien n'était prévisible. Par exemple tu voyais quelqu'un qui était malade, qui allait tout à coup beaucoup mieux, et qui, soudainement retombait extrêmement malade. A ce moment on réalisait à quel point la médecine est une science expérimentale...

Des images remontent: celles des moments où on apprenait qu'encore une personne était séropositive! Et encore une! C'était assez affolant quand même. Et on n'avait pas le temps. Je me souviens d'un ami vénézuélien, agonisant ici à Bruxelles. Après sa mort, tout s'arrête pendant quelques jours, et puis tu repars avec une autre personne, une autre

lutte. C'était violent. Les décès se succédaient. Ça ne laisse personne indifférent.

Oui, il y avait un côté sombre. Et pourtant on s'amusait aussi. C'est paradoxal, mais c'est typique de la vie, de la jeunesse et de l'activisme. Le plus amusant c'était de voir que les choses impossibles devenaient possibles. Par exemple en mars 1991, quand deux militants ont fait irruption sur le plateau du journal télévisé – en direct – de la RTBf. C'était une telle opportunité de pouvoir le faire avec autant de facilité. Pourtant maintenant ils considèrent que l'action avait aussi un aspect ridicule, ne fût ce que parce que leur slogan était trop minimal. Le caméraman a pourtant eu l'air à propos d'enregistrer tout le texte de la pancarte, de haut en bas. Puis le journaliste Jacques Bredael a dit: 'Voilà, je crois qu'on vous a entendu. Laissez-moi faire mon travail.' Et ils sont partis comme deux petits garçons obéissants. Alors qu'ils auraient dû dire: 'Non! On ne part pas! On parle! Etc...'

L'aspect spontané est une des caractéristiques dominantes d'ACT UP Bruxelles dans ces années-là. La réflexion n'était pas exclue, mais les actions s'entreprenaient rapidement, dans la fougue, pour des raisons très sérieuses. C'était l'expression de la pulsion d'être enrégés et excédés par la maladie, la tristesse, l'inertie, l'hypocrisie, qui créait une telle dynamique."

s i l e n c e = m o r t ,
a c t i o n = v i e ⁽¹⁾

"Comme les modèles parisien et new-yorkais, avec qui les liens étaient maintenus, ACT UP Bruxelles fonctionnait sur le principe des actions directes. Quelques semaines après la création du groupe, des militants se sont enchaînés aux grilles du ministère de l'Emploi et du Travail, rue de la Loi, pour réclamer une législation interdisant la discrimination professionnelle des séropositifs et la prohibition du test sanguin à l'embauche. La police avait des difficultés pour trouver du matériel pour couper les chaînes, ce qui a donné le temps aux médias d'arriver sur place et de faire un commentaire. Deux mois plus tard ACT UP Bruxelles bloquait les portes de la firme pharmaceutique Bristol-Myers, tandis qu'Antoine s'était attaché au bureau du directeur, pour obtenir l'importation en Belgique d'un médicament.

Au Symposium National sur le Sida ACT UP Bruxelles s'est retourné contre la monopolisation de la problématique par les 'spécialistes'. Cette fois l'action consistait à distribuer des cartes de 'spécialistes' à (entre autres) des séropositifs et malades, parce que c'étaient eux les plus grands experts, 24 heures sur 24.

Et nous avons critiqué la manière dont le ministère de la Santé gérait les choses. Mais il n'y a pas eu de véritables attaques envers un médecin en particulier. Thierry, qui était un patient à l'Hôpital Saint-Pierre y était directement informé par les médecins. Ceux-ci, en retour, étaient bien

Sida : des chaînes pour briser le silence...

« Silence = mort », « action = vie » : les collectifs chers aux militants d'« Act Up », une association à Bruxelles. Les « desperados du HIV », comme les a surnommés un magazine français, coutumiers d'une coordination européenne de fonds d'urgence à la recherche francophone et l'organisation men approfo soulevés ».

Eric, Steven et Isabelle se sont enchaînés devant le ministère de la Santé publique, rue de la Loi. (Le Soir, vers 1993?)

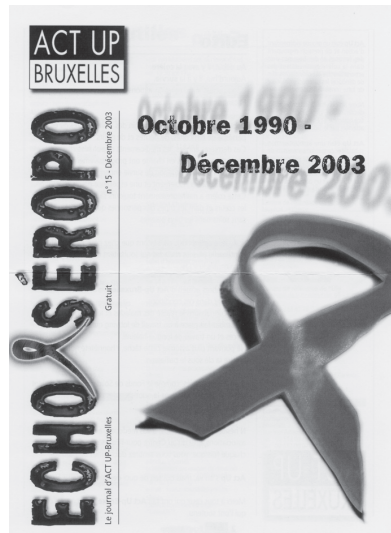
contents d'avoir des personnes articulées, en train de penser et de réfléchir à la situation avec eux. Il y avait une confiance et un respect mutuel. Cependant, ça dépendait un peu des personnalités: Eric et Steven avaient une attitude plus critique et sceptique quant aux thèses officielles concernant le VIH et le sida. Par ailleurs, ACT UP Bruxelles militait sans relâche pour l'instauration d'un dialogue entre médecine conventionnelle et médecines alternatives.

Le travail le plus convainquant, l'action la plus aboutie, a consisté à distribuer des préservatifs, récoltés auprès d'un producteur qui trouvait probablement que c'était une bonne manière de faire de la publicité. C'était une des actions principales menée de manière continue. Des quantités gigantesques ont été distribuées dans la rue, devant un maximum d'écoles ou dans les boîtes. Une autre action consistait à distribuer des tracts et à parler, partout et toujours, en toute occasion, du sida, de la contamination, de la prévention... Tu te promenais et tu créais un événement avec ça. N'oubliez pas qu'à l'époque les préservatifs coûtaient cher. Les activistes racontaient en riant qu'ils les lavaient pour les récupérer. A l'époque les capotes ne s'achetaient qu'en pharmacie ou à un nombre limité de distributeurs mal localisés. Le fait de pouvoir en distribuer ravivait le côté spectaculaire.

Mis à part ces actions on a essayé de faire tout ce qu'on savait et tout ce qu'on pouvait faire. ACT UP Bruxelles accordait beaucoup d'importance à ce qui se passait ailleurs, dans le tiers-monde ou dans les communautés étrangères installées ici. Mais il fallait vraiment aller chercher pour trouver quelqu'un dans ces communautés. Tout part d'un idéal, mais sur le plan effectif...

Le lobbying a été assuré lorsque les 23 groupes européens d'ACT UP se sont réunis à Bruxelles en 1991, les Bruxellois se sont alors chargés du lobbying à l'échelon européen.

Baucoup d'actions se passaient également au niveau des soins. Lorsque le système de 'buddies' a été développé et mis au point en Belgique

Le dernier numéro du journal d'ACT UP Bruxelles.

par The Foundation, on s'est rendu compte qu'on était des 'buddies' improvisés, sans structure, sans horaires, à courir derrière les casseroles pour pouvoir nourrir une personne. Quelqu'un revenait avec une idée de Berlin, ou disait: 'J'ai vu ceci ou cela à New York, à San Francisco...' et on cherchait à l'appliquer, le propager. Ça se passait toujours avec beaucoup d'amour – on ne le dit pas assez! C'est vraiment quelque chose qui a changé la société: de pouvoir être auprès d'une personne malade, sans certificat, mais avec d'excellents outils."

p a s d ' h i é r a r c h i e

"Parfois une vingtaine de personnes assistait aux réunions, mais généralement c'était une dizaine. Des hommes, des femmes, mais surtout des 'pédés'. Des séronégatifs et des séropositifs, qui pouvaient finalement s'exprimer ouvertement. Pas vraiment de néerlandophones – si, il y en avait, mais ils s'exprimaient en français, soit l'écrivain Rudi Bekaert faisait des traductions. Mais la question linguistique n'était pas un souci, il y avait déjà trop peu de monde pour faire le travail en français. Néanmoins la presse néerlandophone nous a bien suivis, à un moment donné, même plus que la presse francophone.

Tout le monde était invité, tout le monde pouvait se présenter aux réunions. (Des flyers d'informations étaient apposés à l'hôpital Saint-Pierre, dans les boîtes, les dancings, les cafés, les théâtres...) De même, si un activiste arrivait de Londres, Amsterdam ou Cologne, il participait à la réunion de la semaine et soulevait des questions inattendues. Quand le chanteur et activiste britannique Jimmy Somerville passait en Belgique, il était tout de suite avec les gens d'ACT UP Bruxelles. Ce qui stimulait tout le milieu.

On était moins nombreux aux actions. Mais il y avait toujours des personnes sur qui on pouvait compter. Même s'il n'y avait pas de structure ou d'hierarchie, les potes étaient là, pour, par exemple, apporter du matériel avec leur voiture. En effet, ACT UP Bruxelles n'était pas struc-

turé, contrairement à Paris où tout était hiérarchisé. Bruxelles a aboli ce système qui fonctionne sur l'exploitation. Cependant, s'il n'y a pas d'hierarchie, il n'y a personne qui peut exiger un résultat d'autrui, ou qui peut s'attendre à ce que sa propre méthode soit appliquée. Réellement, les Parisiens ont halluciné en voyant comment ça se passait ici. Ça leur semblait complètement invraisemblable. C'est probablement aussi pour ça que le groupe restait petit et qu'il n'a pas réussi à créer quelque chose qui aurait encore une continuité aujourd'hui; contrairement aux groupes de New York ou Paris qui fonctionnent toujours. ACT UP Bruxelles était une espèce de flambée...

Pourtant les quatre/cinq personnes qui étaient là, faisaient attention à ce que les choses soient maintenues. Et comme tout le monde le sait, la maintenance c'est à chier, mais elle doit être assurée. Beaucoup, beaucoup d'énergie a été investie là-dedans, en faisant simplement un tas de trucs que personne n'a envie de faire.

Un autre exemple dans le même sens, c'était les réunions hebdomadaires. Elles avaient lieu dans un semi-squat du quartier Schuman. C'était tout un art, car si c'est gai de discuter entre amis, quand tu dois discuter avec des gens que tu ne connais pas et qui viennent avec des problèmes que tu as déjà débattus 25 fois... ce n'est pas très rigolo, franchement. Mais tu y vas, tu recommences, tu reprends. Ou tu te dis: 'L'autre va répondre...', mais l'autre ne répond pas et c'est de nouveau toi qui réponds. Et puisque tu réponds, il y en a trois qui pensent secrètement: 'Il est de nouveau en train de prendre la parole'. Ce genre de situation n'était pas conflictuelle mais fatigante. Certaines personnes s'exprimaient avec beaucoup de passion, d'autres avec beaucoup d'obsession. Les débats pouvaient virer au lourd, à l'ennuyeux de manière complètement imprévisible. D'autant plus qu'il n'y avait pas toujours de solution. On cherchait des solutions, mais on n'en trouvait pas systématiquement. Et du coup c'était ardu. Et puis, il y avait la tristesse. La tristesse générale, de toutes les personnes préoccupées par la cause. Ça n'avancait pas très vite et ça n'avancait pas spécialement bien non plus."

l a r e l è v e

"ACT UP Bruxelles était un petit groupe. Notre cause nous absorbait – ça se mélangeait assez fort au vécu de tous les jours. Oui, c'était très intense et difficile parce que personne n'était formé au métier social ou au métier para-médical, c'est-à-dire des professionnels qui ont appris à conserver de la distance, avec le danger de transformer l'autre en objet. Tandis que l'autre était toujours un sujet, notre égal, combiné à notre désir de le voir triompher de la mort.

Les militants de l'époque ont donné beaucoup, ils ont laissé beaucoup de leur énergie là-dedans. Après trois ans un nouveau souffle était

nécessaire. Les actions étaient le but majeur pendant quelques mois, et puis de nouveau quelques mois, et puis de nouveau quelques mois et tout à coup tu te rendais compte que ça n'allait pas. Simplement tu ne savais plus comment t'investir pour obtenir des résultats. Il y a une inertie assez particulière en Belgique qui fait que les choses s'enflamment rarement. En même temps la situation belge n'était en rien comparable avec celle des Etats-Unis: car ici il y a la sécurité sociale, le CPAS... Et il n'y avait pas d'affaire du sang contaminé comme en France.

Ces différences de contextes interviennent probablement sur l'impact de moindre importance d'ACT UP Bruxelles. Il n'était pas moins nécessaire pour autant. ACT UP Bruxelles a permis à nombre de personnes de s'investir et de se développer, comme les mouvements queer ou les radios libres. C'était le déclencheur d'un possible: celui de la conquête de grands territoires aussi réels que fantasmagoriques.

En 1993 Steven est parti vivre au Mexique et Nina en Norvège. Nancy s'est lancée dans la pédagogie. Eric a quitté Bruxelles pour étudier et travailler à Amsterdam. Thierry et Antoine ont continué pendant très longtemps d'être des supporters, de donner des nouvelles et de créer des liens, mais ils se sont distancés du rôle d'organisateur. Leur production artistique n'a pourtant pas cessé d'être griffée par la virulence du sida, l'esthétique gay et la rhétorique activiste et camp – complètement en marge de ce que la culture belge officielle exposait ou exportait. Après le départ de cette première génération d'activistes, ACT UP Bruxelles est devenu une a.s.b.l., avec une présence féminine plus prononcée – comme en France et aux Etats-Unis. Cela fait partie de l'histoire du sida. A partir du moment où la trithérapie fait ses preuves, où les soins obtenus sont de meilleure qualité, le travail de continuité – de maintenance, qui est nettement moins spectaculaire – est mis en avant. C'est à partir de ce moment-là, que les femmes prennent la relève.”

o n n e l â c h a i t j a m a i s
c e t t e l u t t e

“Pour ma part, au milieu des années 90 je suis partie vivre à Valencia où les ravages provoqués par l'héroïne donnaient un visage complètement différent – et hétérosexuel – à la séropositivité. A l'époque, c'était la ville européenne avec la plus grande natalité de bébés séropositifs. Tout était à entreprendre et mes repères bruxellois me servaient comme ils ne me servaient pas à grand chose. Par ailleurs, mon modèle restait le modèle berlinois, où j'avais vécu par intermittence de la fin des années 80 au milieu des années 90. Là j'ai vu des départements entiers d'hôpitaux destinés aux séropositifs et aux malades du sida. Avec beaucoup de médecins et de personnel médical issus de la communauté gay, ce qui améliorerait considérablement la qualité d'attention aux patients.

Sinon, je travaille comme médiatrice dans des musées et des institutions culturelles. Durant toutes ces années, et aujourd'hui encore, je

n'ai jamais hésité ni été embarrassée d'évoquer le sida et les luttes que nous menions. Je sais que j'ai étonné, parfois embarrassé, mais le plus souvent j'ai réellement soulagé le public en abordant le sujet dans mes conférences, animations, visites guidées. Je me souviens que lorsque j'ai donné une conférence sur Bernard Van Orley, un peintre du 16ème siècle aux Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique, certaines personnes sont venues écouter pour découvrir comment j'allais créer un lien avec le sida.⁽²⁾ Pour nous tous, engagés dans la lutte, ça se passait de manière très naturelle: on ne devait pas se forcer, on ne la lâchait jamais cette lutte. Ça faisait partie de ce qu'on vivait tous les jours. Et le noyau d'ACT UP Bruxelles nous donnait la force et la possibilité de le faire.

En final et comme touche positive à un bilan qui restera macabre, on peut dire que le sida a rendu la communauté gaye/lesbienne/queer/trans beaucoup plus forte, beaucoup plus présente, beaucoup plus exprimée. Et qu'il nous a tous, d'une manière prématurée, sensibilisés au vieillissement, à la maladie et à la mort; à des choses qui sont tabous dans la société capitaliste occidentale.

Les changements sur les plans esthétiques comme politiques, sociaux comme individuels et identitaires sont énormes. De plus, on est arrivé à dévoiler des choses encore complètement improbables à la fin des années 70, avant la pandémie. Mais tous les changements sont toujours reliés et interdépendants. Et il est impossible d'oublier qu'il a fallu assister à tant de disparitions pour y parvenir...”

Bart Hellinck

(1) “Silence = mort, action = vie” est le slogan le plus répandu d'ACT UP.

(2) “Pas difficile: le meilleur ami de Van Orley était médecin à l'hôpital Saint-Jean, où il soignait les syphilitiques.”

aanwinsten & verwerking

Naast het omvangrijke archief van Walter Van Boxelaer mochten we het voorbije jaar vanzelfsprekend nog heel wat materiaal verwelkomen, waaronder onder andere het volgende:

Het meest opmerkelijke stuk was beslist de lichtbak van het vroegere Gespreks- en Onthaalcentrum (GOC) in de Antwerpse Dambruggestraat. Sinds begin jaren zeventig bepaalde deze lichtreclame mee het uitzicht van de Dambruggestraat, was het een vertrouwd gegeven voor vele Antwerpenaars en vooral voor heel wat homo's en lesbiennes uit Antwerpen en ver daarbuiten die in dat GOC steun, hulp, plezier... vonden.

Ook al bestaat het GOC Antwerpen al enkele jaren niet meer en is het pand intussen van eigenaar veranderd, toch bleef de lichtbak aan de voorgevel hangen. Vanuit Het Roze Huis was ons dat gesignaleerd, en gezien de leeftijd ervan en het belang van het GOC Antwerpen voor de holebigeschiedenis van ons land was het inderdaad de moeite waard om te proberen hem te redden. Dankzij het voorbereidende werk van Cor, die de nieuwe eigenaars van het pand contacteerde en de operatie logistiek mogelijk maakte, en de medewerking van Yves en Thierry, slaagden we er uiteindelijk heel vlot in de lichtreclame los te maken en hem een welverdiende plaats in de collectie van het Fonds te geven. Onmiddellijk hebben we Paul Rademakers, een van de grote pioniers van de holebibeweging van ons land en jarenlang (stichtend) voorzitter van het GOC Antwerpen, op de hoogte gebracht. En meteen kregen we een brief terug: "You made my day".

Van Chris Lambrechts ontvingen we de gevulde koffer waarmee hij jarenlang Tuntentraining gaf in het kader van het vormingsaanbod van de Federatie Werkgroepen Homoseksualiteit (FWH), intussen Çavaria. Een promotekst vermeldde dat deelnemers aan deze niet-politiek correcte vormingsactiviteit tijdens een "uitbundige bijeenkomst" lessen in levenskunst kregen: "Na deze creatieve workshop kan u een parelsnoer omdoen zonder uw haar in de war te brengen en kent u handige traukjes om emotioneel te overleven in de woestijn. U verwerft nieuwe vaardigheden om met iedereen te communiceren, desnoods met buitenaardse wezens. Tuntentraining is interessant voor iedereen. Mannen ontdekken de kunst van het handtaswerpen als zelfverdediging, vrouwen leren het vrouwencondoom gebruiken om het weer te voorspellen."

Cor Jaspers, in 1986-1987 mede-oprichter van Het Aids Team, bezorgde ons het voorbije jaar ook een heleboel archief- en documentatiemateriaal betreffende zijn engagement in de strijd tegen hiv/aids: verslagen, persmappen, tijdschriften, stylo's, brochures en folders, stickers, bierviltjes, affiches, buttons, enzovoort.

Van de Antwerpse holebisportvereniging Active Company ontvingen we een eerste deel van hun archief, met onder meer een hele reeks verslagen van bestuursvergaderingen, dossiers inzake de deelname aan (vooral buitenlandse) sporttornooien en de organisatie van eigen AC-sportmanifestaties, stukken betreffende het lidmaatschap van de European Gay & Lesbian Sport Federation, diverse kledingstukken...

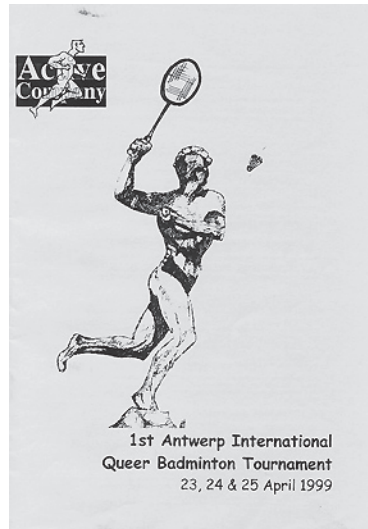
Twee oud-medewerkers van Het Goede Spoor/&of bezorgden ons papieren en digitale archivalia van deze Leuvense jongerengroep en van Wel Jong Niet Hetero. De aanvulling bij het archief van Peter de Proost bevatte dan weer dossiers aangaande zijn engagement bij FWH, ZiZo, de Roze'90 en de BLGP.

Cor (op de ladder) en Yves (niet in beeld) laten de lichtbak zakken in de handen van Steven en Bart, voor het Fonds Suzan Daniel. (foto Thierry Stockmans)

Van Jacques De Deken, auteur en de vroegere uitbater van onder meer Café De Fiets in Antwerpen, ontvingen we onder meer een hele reeks manuscripten, waaronder het autobiografische 'Optimiste malgré tout'. Sabine bezorgde ons dan weer haar (ietwat herwerkte) dagboek. Daarnaast mocht het Fonds Suzan Daniel zoals steeds natuurlijk heel wat 'los materiaal' (flyers, folders en dergelijke), affiches, tijdschriften en boeken verwelkomen. Graag bedanken we nogmaals alle schenk(st)ers. Al deze aanwinsten werden intussen reeds ontsloten. Inzake archiefmateriaal beperkt zich dat in eerste instantie tot een snelle ontsluiting: in afwachting van een grondige inventarisatie wordt immers eerst een voorlopige lijst opgesteld. Maar boeken, tijdschriften en affiches zijn wel al in de catalogi ingevoerd. Daarnaast is een hele reeks folders, flyers, pamfletten... aan de collecties 'los materiaal' toegevoegd. Bovendien is het excerpteren van (een selectie van) periodieken voortgezet. Omdat we dubbels van boeken niet zomaar met het oud papier willen meegeven, is het voorbije jaar contact opgenomen met de bibliotheken in de diverse 'roze huizen': voortaan krijgen zij de lijst met dubbels door-gestuurd en mogen zij vrij uit dat aanbod kiezen. Tot slot signaleren we dat de inventarisatie van het archief van Walter Van Boxelaer in volle gang is en normaal gezien uiterlijk in het voorjaar van 2011 zal kunnen worden afgerond. Ook de inventaris van het archiefje van de Franstalige actiegroep Regard Pluriel (1981-1983) zou dan klaar moeten zijn. U verneemt er beslist meer over in het volgende nummer van deze nieuwsbrief.

BH

**CHRISTOPHER
VRIENDEN**
ORGANIZATIE

GROOT BAL MET

LUK BRAL
DANIEL VINO DEL MONTE
RUDI RAMONE
THE GRASSHOPPERS

PRES. KURT VAN EEGHEM

D.J. SISTER RAY

VRIJDAG 1 FEB. 1980 — 20U30
ZAAL CECIL,
VAN ARTEVELDESTRAAT, ANTW.
INKOM 80F.
VOORVERKOOP 60F.

vrienden

babbelkroeg
homofielercentrum
rijke klerenstr. 16 1000 brussel

**GEEN CLUB MEER!
GEEN FORMALITEITEN MEER!
GEEN LIDGELD MEER!**

want ...
vanaf **VRIJDAG 30 MEI 1969** opening van de

STANDING-BAR
Italiëlei, 221 (1e verdiep)
ANTWERPEN

Alle dagen open vanaf 18 uur — Telefoon : 03/33.77.52
SPECIAAL VOOR U !!!
Uw LEO & ANTOINE.

PREMIERE CONFERENCE
de la saison 1973, organisée par le

M.A.S.H.
Mouvement d'Action et de Solidarité
des Homophiles.

Quai de l'Ourthe 32
4000 - LIÈGE.
tél. 04 - 43.85.99.

A.S.B.L. Mouton belge 13-4-72 Ass. 2871

Vendredi 25 mai 1973, à 20 h.
en la salle de "La VILLETTE",
rue Villette 38 - LIÈGE (Longdoz)
VASTE PARKING

Le docteur J.-F. SERVAIS,
SEXOLOGUE, Maître de conférences
à l' U.Lg. présente:

"Conception médico-psychologique
actuelle relative à
l'homosexualité."

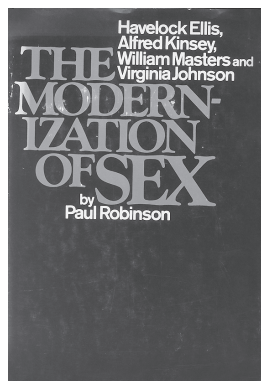
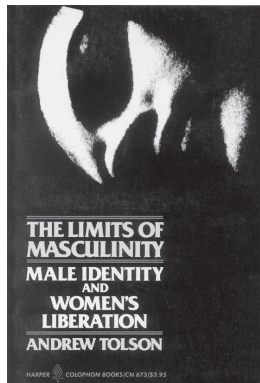
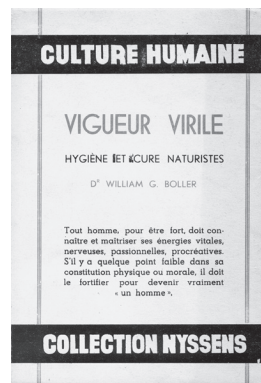
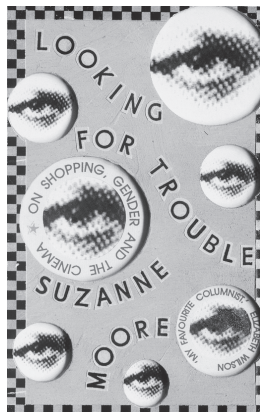
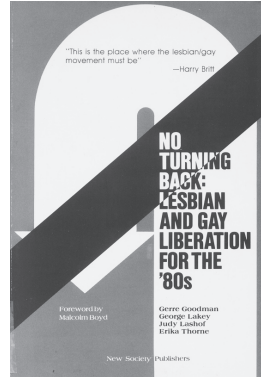
ENTREE : 50 F.
Membres et étudiants 25 F.

**de maandelijkse
BeeWeeHaa Fuif**

20 Decembaer

IN
Jongheleer, Trani 81, V.Z.W.
Oudegringel, 7a
1040 Brussel

naar af

h e l p

Het Fonds kan steeds bijkomende medewerk(st)ers gebruiken. Wil u meewerken aan het ontsluiten van onze collectie? Wil u helpen bij het archiveren van websites? Of fuift u gewoon graag? Voor elk van u hebben we wel een taak klaarliggen...

Het Fonds financieel steunen kan natuurlijk ook! Bijvoorbeeld door lid te worden. Op die manier wordt u steeds op de hoogte gehouden van onze werking. Meer informatie vindt u op pagina 2.

à s a u v e r

Il y a encore beaucoup de matériel qui doit être sauvé. Aidez-nous. Vous avez du matériel concernant l'homosexualité ou le lesbianisme (brochures, affiches, périodiques, photos, lettres,...) et vous désirez vous en débarrasser? Ou de le mettre en valeur en nous le léguant? N'hésitez pas, contactez-nous.

r e d d i n g s b o e i

Het Fonds Suzan Daniel heeft al heel wat kunnen redden. Toch blijft het een peulenschil in vergelijking met de massa materiaal waarin het Fonds is geïnteresseerd. Materiaal dat er thuishoort. Materiaal dat het meer dan waard is bewaard te blijven. Gooi dus a.u.b. voortaan niks meer zomaar weg. Geef ons eerst een seintje.

3	het fonds in 2010
4	walter van boxelaer (1922-2010)
10	in eigen woorden
12	herinneringen
13	la vie d'un aventurier
18	deviante seksualiteits- en genderbeleving als thema in de Bourgondische librijen
23	les premières années d'ACT UP Bruxelles
28	aanwinsten & verwerking

“Een film die vanaf zijn lancering in 1923 veel ophef maakte wegens zijn zedeloosheid was La garçonne, naar het gelijknamige boek van Victor Margueritte. Terwijl die film in Frankrijk al vlug verboden werd, bleef hij in België vrij te zien. Nog in 1923 probeerden katholieken in vele steden de vertoningen met geweld te verhinderen. Enkel in Antwerpen en in Verviers werd de film verboden, overal elders bleef hij lopen, zodat het voor de vele kijklustigen uit die twee steden geen enkel probleem vormde om de film toch te kunnen zien. De Antwerpenaars trokken in massa naar Hoboken: de trammaatschappij had zelfs een speciale dienst ingesteld om in hun vervoer te voorzien.”

Christian de Borchgrave. God of genot. Vlaanderen 1918-1940 – een Kerk in strijd met de moderne zedelijkheid. Leuven, Van Halewyck, 1998, p.163

“Any kind of seafood will do . . .”

Uit: The Gay world of Kenneth Marlowe. S.I., Kenneth Marlowe, 1966.

english digest

At the end of July Walter Van Boxelaer has passed away at the age of 88. In 1946 he went to the Belgian Congo and was assigned to a post in the colonial administration. Very soon, however, he was fired because he criticized colonial methods, and because he was considered too friendly to the Congolese people. Being a devout Christian he stubbornly refused to accept his homosexuality until about 1960. A year later he founded the first gay group in Flanders, the COC Flanders. Internal bickering in 1965 resulted in a serious drain, of which the group never recovered. Afterwards, as before, Walter would always continue to emphasize the need for unity in the struggle for equality.

Norbert Vander Eecken moved to the newly independent Congo in 1961, and continued working in the hotel and catering industry in Central and Southern Africa for many years. In this issue he tells the story of his life, including reflections on homosexuality in the African context.

Libraries provide a glimpse into existing attitudes. Nico Dumalin discusses the libraries of the Burgundian dukes and their elite (late 14th century – early 16th century): to what extent do they reflect the orthodox and consistent repression of sexual deviance at that time? Apparently the Burgundians had an ambiguous stance concerning the sins of earlier times...

Véronique Goossens reflects upon the first years of ACT UP Bruxelles: the founders, the context in the early 90s, the campaigns, the way the group worked, the relief of the first activists by a new generation...

FONDS

suzan daniel

homo/lesbisch archief en documentatiecentrum
archive et centre de documentation homo/lesbien

we verzamelen alles ... bel, schrijf of mail ons
nous rassemblons tout ... n'hésitez pas à nous contacter

postbus/boîte postale 569 B-9000 Gent 1 / Gand 1
suzan.daniel@skynet.be / www.fondssuzandaniel.be
09-223.58.79
rek. nr./n° de compte 068-2150156-81